

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษา “การศึกษารุทกิจการเลี้ยงไก่ชนในอำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี” ในครั้งนี้
คณะผู้วิจัยได้อาศัยแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.2 ที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.3 การเกิดของภูมิปัญญา
 - 1.4 องค์ประกอบของภูมิปัญญา
 - 1.5 ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญา
 - 1.6 การถ่ายทอดภูมิปัญญา
 - 1.7 การจัดการภูมิปัญญาไทย
 - 1.8 การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.9 ความหมายของการอนุรักษ์
 - 1.10 การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.11 ความหมายของการพัฒนา
2. ไก่ชน
 - 2.1 ประวัติความเป็นมา
 - 2.2 ประเภทไก่พื้นเมือง
 - 2.3 การละเล่นไก่ชนในประเทศไทย
 - 2.4 การเพาะเลี้ยงไก่ชน
 - 2.5 ประโยชน์ของการเลี้ยงไก่ชน
 - 2.6 ไก่ชนสายพันธุ์ท่าพริก อำเภอเมือง จังหวัดตราด
 - 2.7 ตลาดไก่ชน
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 3.1 งานวิจัยต่างประเทศ
 - 3.2 งานวิจัยในประเทศ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการศึกษาของผู้เชี่ยวชาญ/นักวิชาการต่าง ๆ ถึงความหมายซึ่งครอบคลุมคำว่า ภูมิปัญญา
ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาไทย มีความหมาย ดังนี้

ยิ่งยง เทาประเสริฐ (2542 : 11) ภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาพรวม หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะ และประสบการณ์ที่เกิดจากการเรียนรู้ การปรับตัว เลือกรร ประยุกต์ แต่ง สัม และสืบทอด กันมาเป็นระยะเวลาอันมีลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงความเป็นท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกันเป็นองค์รวม กับทุกๆ เรื่องในการดำเนินวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับ ยุคสมัย

พระมหาวิระยุทธ ประสาทนอก (2551 : 12) ภูมิปัญญา (Wisdom) เป็นความคิดทางสังคม ที่สำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งสังคมจะดำรงอยู่ได้ยาวนานย่อมต้องมีภูมิปัญญาด้วยกันทุกสังคม สังคมไทยถือเป็น สังคมแก่จึงปรากฏภูมิปัญญาเช่นนี้จำนวนมาก ภูมิปัญญาเหล่านี้ นอกจากแสดงความเป็นไทยแล้ว ยังเป็นเครื่องชี้วัดความเจริญและพัฒนาการของคนในชาติ ทั้งนี้เพราะภูมิปัญญาเป็นสิ่งละเอียดอ่อน ชาติที่เจริญ มีสังคมที่สงบสุข ไม่ระส่ำระสายและมีความเป็นอิสระ จึงสามารถสร้างสรรค์และสังสรรค์ ภูมิปัญญาเฉพาะตนขึ้นมาได้

กุลจิตรา ภักคานนท์ และพัชรา อุตระกูล (2531 : 9) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับภูมิปัญญา คล้ายคลึงกันว่า ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีตและเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ ระหว่างคนกับคน คนกับสภาพแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการทางจารีต ประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ เหล่านี้ เป้าหมายคือเพื่อให้เกิดความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชน หมู่บ้าน และในส่วนที่เป็นปัจเจก ของชาวบ้านเหล่านี้ ถ้าหากเกิดปัญหาทางด้านความไม่สมดุลกันขึ้นก็จะก่อให้เกิดความไม่สงบสุข เกิดปัญหาในหมู่บ้านและชุมชน

ธวัช ปุณโณทก (2531 : 40-42) ยังกล่าวเสริมว่าภูมิปัญญา หมายถึง ประสบการณ์ในการ ประกอบอาชีพ ในการศึกษาเล่าเรียน การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การไถนา การนำควายมาใช้ ในการไถนา การรู้จักนวดข้าวโดยใช้ควาย รู้จักสานกระบุง ตะกร้า เอาไม้ไผ่มาทำเครื่องใช้ไม้สอย ในชีวิตประจำวัน รวมทั้งรู้จักนำดินจี้กระต๊ามแช่น้ำต้มให้เดือดแห้งเป็นเกลือสินเธาว์ ก็เรียกว่า ภูมิปัญญาทั้งสิ้น

ชลธิรา สัตยวัฒน์ (2534 : 18) ภูมิปัญญาเป็นผลึกขององค์ความรู้ที่มีกระบวนการสังสรรค์ สืบทอดกันรอกันมายาวนานมีที่หลากหลายไร้เอกภาพ แต่ประสมประสานกันจนเป็นเหลี่ยมมณี ที่จรัสแสงคงทนและทำทลายตลอดเวลา ความรู้ว่าจะไม่เป็นเอกภาพ แต่ภูมิปัญญาจัดว่าเป็นเอกภาพ (Identity) นั่นเอง

ประเวศ วะสี (2530 : 5) ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) เกิดจากการสะสม การเรียนรู้ มาเป็นระยะเวลาอัน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดทุกสาขาอาชีพไม่แยกเป็นวิชาแบบที่เรียน ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจอาชีพ ความเป็นอยู่ การใช้จ่าย การศึกษาวัฒนธรรมจะผสมผสาน กลมกลืนเชื่อมโยงกันไปหมด

สุจารี จันทรสุข (2531 : 39) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง วิธีการปฏิบัติซึ่งชาวบ้าน ได้มาจากประสบการณ์แนวทางแก้ปัญหาแต่ละเรื่อง แต่ละประสบการณ์ แต่ละสภาพแวดล้อม ซึ่งจะมี เนื้อหาปัจจัยเฉพาะแตกต่างกันไป

พิมาน แม่นมินทร์ (2548 : 28) ได้ทำวิจัยแบบมีส่วนร่วมในประเทศแถบอเมริกาเหนือได้ อธิบายว่า ศาสตร์ของประชาชนเรื่องพื้นบ้าน ความรู้ ประชาชน ภูมิปัญญาชาวบ้านนั้นเป็นความรู้ ชาวบ้านที่ผ่านการปฏิบัติมาแล้วอย่างโชกโชนเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มนั้น ความรู้ดังกล่าวไม่ได้จัดเข้าหัตถ์เก็บไว้ แต่เป็นความรู้ที่ปฏิบัติได้ มีพลังและมีความสำคัญยิ่งช่วยให้ ชาวบ้านมีชีวิตอยู่รอดสร้างสรรค์ การผลิต และช่วยในด้านการทำงานเป็นสิ่งที่สะสมมากกว่า ศตวรรษแล้ว เป็นโครงสร้างความรู้ที่มีหลักการมีเหตุและมีผลในตัวเอง

นอกจากคำว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน ยังมีการใช้คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ซึ่งเป็นองค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่สั่งสม สืบทอดกันมา อันเป็นศักยภาพหรือ ความสามารถที่จะใช้แก้ปัญหา ปรับตัว เรียนรู้ และมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่คือแก่นของสังคม ที่จรรโลงสังคมให้อยู่รอดจนถึงปัจจุบัน (ย้งยง เทาประเสริฐ, 2542 : 14)

กระทรวงศึกษาธิการ (2539 : 2) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ที่เกิดจาก ประสบการณ์ในชีวิตของคนผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึก เป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมา ให้เป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ สมัยใหม่ที่จะช่วยให้เรียนรู้ แก้ไขปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชน และในตัวของผู้รู้เอง หากมีการสืบหา เพื่อศึกษา และนำมาใช้ก็จะเป็นที่รู้จักเกิดการยอมรับ ถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุค สมัยได้

กฤษณา วงศ์สาส์น (2542 : 253) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ ประสบการณ์ดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ หรือถ่ายทอดกันมาจากสถาบันต่างๆ ในชุมชน

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2543 : 1) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ แบบแผน การดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าแสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคลและสังคม ซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติ สืบทอดกันมา ภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรมนุษย์หรือองค์ความรู้ก็ได้

ธวัช ปุณโณทก (2531 : 40) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เป็นความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบทอดกันมา ทั้งทางตรงคือ ประสบการณ์ด้วยตัวเองและทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จาก ผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สะสมสืบทอดกันมา

วุฒิเลิศ เทวกุล (2538 : 9) ได้ให้นิยามเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่าเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ซึ่งได้มาจากการเรียนรู้และประสบการณ์เป็นระยะเวลาอันยาวนาน และชาวบ้านได้นำความรู้เหล่านั้นมาใช้ในการแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิต

สำเนียง สร้อยนาคพงษ์ (2539 : 23) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมิใช่เป็นการจัดตั้งเพื่อการ “กลับไปสู่” สังคมแบบดั้งเดิม หากเป็นเพียงการถ่ายโยงประสบการณ์ซึ่งได้รับโดยตรงจากชาวบ้าน ออกมาเสนอให้ผู้ทำงานพัฒนาทั้งหลาย ได้ตระหนักถึงภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชาวบ้าน การปลูกสำนึกรับรู้ในคุณค่าทางการศึกษาของภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงนับเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น หลักสูตรและกระบวนการการเรียนการสอนจะต้องสัมพันธ์สอดคล้อง ทั้งต่อพื้นฐานแวดล้อมและปัญหาของความต้องการในการพัฒนาประเทศไทยเพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมนั้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยเป็นองค์ความรู้ของกลุ่มบุคคลท้องถิ่น และรวมถึงงานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีอยู่ในประเทศไทย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้ (กระทรวงพาณิชย์. 2552 : 9)

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทองค์ความรู้ของกลุ่มบุคคลท้องถิ่น เช่น การผลิตอาหารและเครื่องดื่ม การผลิตผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร การผลิตผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้ และการผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้ หิน โลหะ แก้ว เซรามิก ดินเผา เครื่องหนัง และอื่นๆ

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทงานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น เรื่องเล่าพื้นบ้าน กวีนิพนธ์พื้นบ้าน ปริศนาพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน การฟ้อนรำพื้นบ้าน ละครพื้นบ้าน จิตกรรมพื้นบ้าน ประติมากรรมพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้าน เครื่องแต่งกายพื้นบ้าน และสิ่งทอพื้นบ้าน ซึ่งกระบวนการที่ขึ้นเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกได้ 3 ลักษณะ คือ

2.1 ลักษณะที่ 1 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม

2.2 ลักษณะที่ 2 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

2.3 ลักษณะที่ 3 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งตนเอง (รัตนะ บัวสนธิ. 2539 : 26)

ดังนั้นภูมิปัญญา ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นรากฐานของความรู้ชาวบ้าน (เสรี พงศ์พิศ. 2529 : 18) ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเป็นความรู้ความสามารถในการดำเนินชีวิตอยู่ในพื้นที่นั้นๆ โดยใช้สติปัญญาสั่งสมความรู้อย่างหลากหลายผสมผสานกลมกลืนระหว่างศาสนา สภาพภูมิอากาศ สภาพแวดล้อมการประกอบอาชีพ และอื่นๆ ซึ่งกระบวนการเหล่านี้สืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคนนั่นเอง

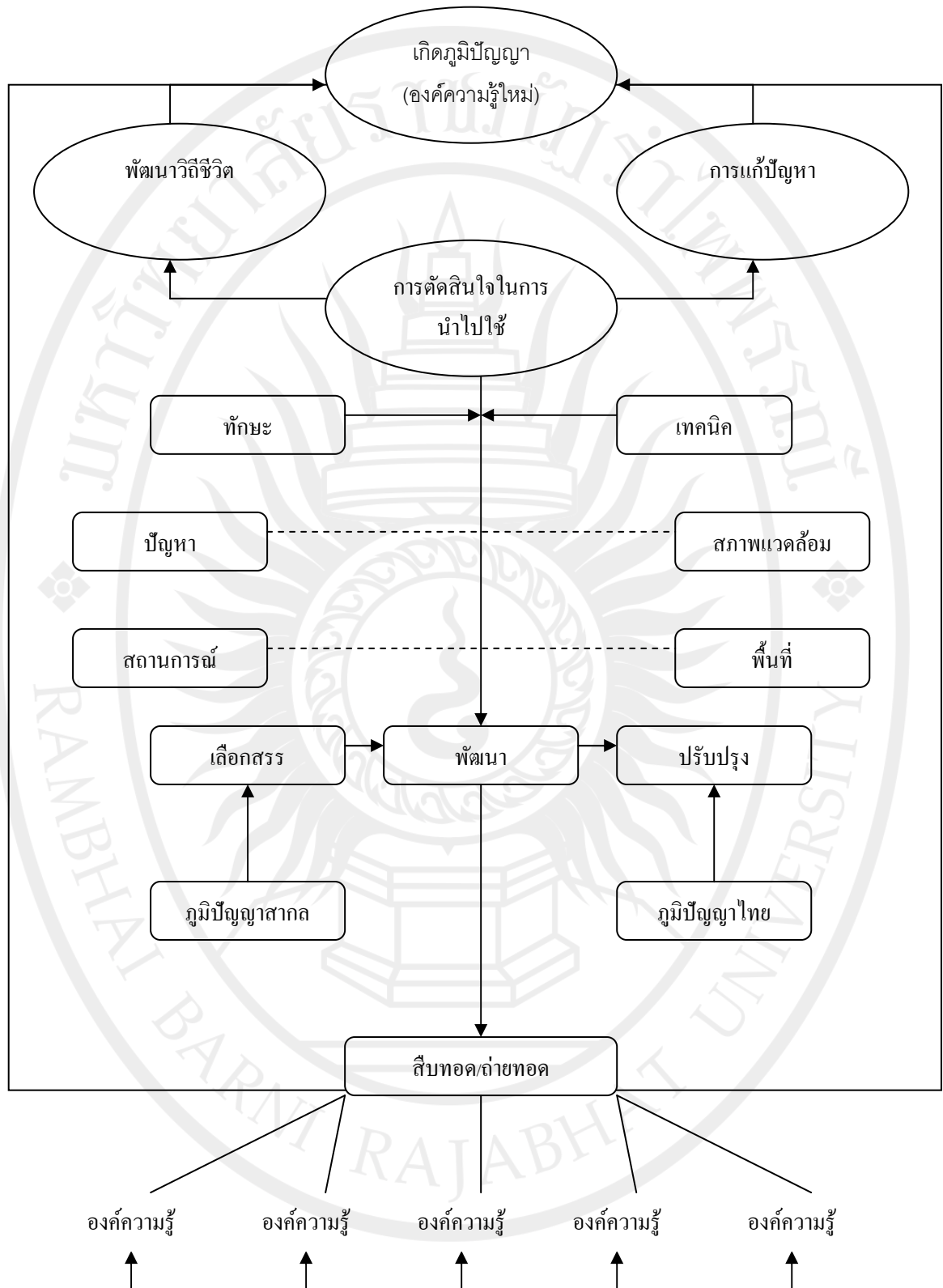
ที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจากวัฒนธรรมชุมชนเป็นความรู้ความสามารถของชาวบ้าน ในชุมชนต่อการดำรงชีวิตที่สั่งสมกันมาจนกลายเป็นวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งมีเอกลักษณ์องค์รวมเชื่อมโยงทุกสิ่งทุกอย่างเข้าด้วยกัน แสดงออกถึงการเกื้อหนุนระหว่างคนกับธรรมชาติ รวมทั้งคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยเริ่มต้นจากสิ่งที่ชาวบ้านเป็นอยู่เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ มีอิสระในการคิด ตัดสินใจ ลงมือปฏิบัติโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้มากที่สุดและสอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น (ประเวศ วะสี, 2530 : 32) ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการกลั่นกรองมาจากประสบการณ์ของชาวบ้านซึ่งเกี่ยวกับความเป็นจริงทางสังคมในวิถีชีวิตแบบพื้นบ้าน มีมรดกทางวัฒนธรรมเป็นแนวทางพื้นฐานทำให้ชาวบ้านเข้าใจความเป็นจริงของชีวิต ทั้งนี้ วิจิต นันทสุวรรณ (2528 : 8-10) ได้กล่าวถึงที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่ามีลักษณะ 3 ประการ คือ

1. การถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างวัย ในแง่ของชุมชนในหมู่บ้าน คนๆ หนึ่งตั้งแต่เกิดจนถึงเสียชีวิตมีการแบ่งลำดับทางวัยวุฒิเป็น 5 ช่วง คือ ช่วงวัยเด็ก ช่วงวัยหนุ่มสาวจนถึงบวชเรียน ช่วงแต่งงานมีครอบครัว ช่วงวัยกลางคน และช่วงวัยชรา โดยทั้ง 5 ช่วงมีการถ่ายทอดประสบการณ์กันตลอด
2. การเกี่ยวข้องกับสถาบันต่างๆ ซึ่งชุมชนเป็นสถาบันที่สะสมประสบการณ์ ภูมิปัญญาที่คนรุ่นหนึ่งได้สรุปไว้และถ่ายทอดให้คนอีกรุ่นหนึ่ง สถาบันต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในวิถีชีวิตของชาวบ้าน และมีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาและประสบการณ์ คือ ครอบครัว วัด พิธีกรรมต่างๆ และการทำมาหากิน
3. การเรียนรู้เชิงประจักษ์ลักษณะเด่นของภูมิปัญญาท้องถิ่นและการถ่ายทอดประสบการณ์ต่างๆ ทางสังคมแล้ว ความเข้าใจนั้นมาจากการได้รู้ได้เห็น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในตลอดช่วงชีวิต การสะสมจากการปฏิบัตินี้ ทำให้ประจักษ์ชัดถึงการสะสมจากประสบการณ์การเข้าร่วมและเรียนรู้ไปพร้อมๆ กับการขับเคลื่อนของวิถีชีวิตชุมชน

การเกิดของภูมิปัญญา

การเกิดของภูมิปัญญา มีกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ แล้วพัฒนา เลือกรร ปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิต ได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยแล้วเกิดภูมิปัญญา (องค์ความรู้ใหม่) ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด ดังภาพประกอบ 2 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541 : 11-26)

ภาพประกอบ 2 การเกิดของภูมิปัญญา

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2541 : 11

องค์ประกอบของภูมิปัญญา

เอี่ยม ทองดี (2542 : 5-6) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาจะมีลักษณะเป็นนามธรรมอย่างน้อยต้องประกอบด้วยองค์ประกอบต่างๆ ดังนี้

1. ความคิด เป็นสิ่งที่มีติดตัวมาแต่กำเนิดที่เรียกว่า Cognitive System ซึ่งประกอบด้วยระบบประสาท ระบบสมอง และต่อมต่างๆ ทำหน้าที่ออกคำสั่งให้แก่ร่างกาย นักมนุษยวิทยาเชื่อว่าเป็นการทำงานที่อยู่นอกเหนือจากการบงการของร่างกาย หมายถึง ทั้งส่วนที่เป็นจินตนาการและผลของการวิเคราะห์ สังเคราะห์จากและสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรม ซึ่งความคิดดังกล่าวนี้จะเป็นแหล่งสำคัญหรือที่มาของความรู้อันเป็นองค์ประกอบของภูมิปัญญาในลำดับถัดไป

2. ความรู้ มีการนำมาใช้ในลักษณะต่างๆ เช่น องค์ความรู้ ภูมิความรู้ ปราชญ์อยู่ในแนวคิด ทฤษฎีญาณวิทยาที่ว่าด้วยทฤษฎีแห่งความรู้ การสืบค้นกำเนิดแห่งความรู้ และธรรมชาติของความรู้ การหาคำตอบว่าตรงกับความเป็นจริงหรือไม่ หรือว่าความรู้เป็นเพียงการพิจารณาเทียบเคียง ซึ่งไม่ตรงกับข้อเท็จจริงและยังสืบค้นความรู้เรื่องเวลา อวกาศ เนื้อสาร สัมพันธภาพ และความเป็นเหตุเป็นผล องค์ความรู้เป็นหมวดๆ ความรู้ หรือองค์ความรู้เป็นองค์ประกอบหนึ่งของภูมิปัญญาที่กล่าวมาข้างต้น

3. ความเชื่อเป็นพื้นฐานสำคัญยิ่งของสังคมมนุษย์ โดยมนุษย์แต่ละกลุ่มจะมีความเชื่อแตกต่างกันไป ซึ่งความเชื่อก็คือ ความศรัทธาหรือความยึดมั่นถือมั่น เป็นแกนสำคัญในการดำเนินชีวิต และมั่นคงของสังคม ความเชื่อมีหลายระดับทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวันอันเป็นความเชื่อโดยทั่วไป และความเชื่อที่เกี่ยวกับจิตวิญญาณ โลกนี้ โลกหน้า ความดี ความชั่ว นรก สวรรค์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งในภูมิปัญญา

4. ค่านิยม คือ สิ่งที่คนสนใจ ความปรารถนาอยากมี อยากเป็นที่ยกย่องสรรเสริญ หรือเป็นสิ่งที่บังคับต้องทำและปฏิบัติ มีความรักและมีความสุขเมื่อได้เห็นหรือได้สิ่งนั้น ค่านิยมจึงเป็นพื้นฐานของการจัดรูปแบบพฤติกรรมที่ปรากฏอยู่ภายใน และแสดงออกเป็นพฤติกรรมในลักษณะต่างๆ ทางกายและความคิด โดยสรุปค่านิยมคือ สิ่งในกลุ่มสังคมหนึ่งๆ เห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีมีค่าควรแก่การกระทำยกย่องหรือเห็นว่าถูกต้องดีงาม ค่านิยมเป็นพื้นฐานสำคัญทางภูมิปัญญาเป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมของบุคคลแต่ละสังคม

5. ความเห็น คือ ภาวะที่เกิดขึ้นจากบุคคลหรือชุมชนพิจารณาและใคร่ครวญโดยรอบคอบแล้วจึงลงมติตัดสินใจว่าควรแสดงออกในลักษณะอย่างไร เช่น เห็นด้วย ทำตาม ขอมรับ ปฏิเสธ ร่วมมือ กระทำหรือดำเนินการ ฯลฯ ด้วยเห็นว่าดี ชั่ว เหมาะสม ไม่เหมาะสม เป็นต้น ซึ่งความเห็นในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นภูมิปัญญาประการหนึ่งที่มีผลสำคัญยิ่งต่อพฤติกรรมที่แสดงออกมาทั้งกาย วาจา และจิตใจ

6. ความสามารถ หมายถึง ศักยภาพและประสิทธิภาพที่มีอยู่ภายในบุคคล เช่น ชุมชนในการที่จะจัดการเรื่องใดเรื่องหนึ่งในลักษณะเดียวกันกับสิ่งที่เรียกว่า พรสวรรค์ ซึ่งเป็นผลมาจากลักษณะทางกายและจิตใจร่วมกัน โดยแต่ละคนหรือชุมชนย่อมจะต้องแตกต่างกัน ฉะนั้นความสามารถจึงเป็นภูมิปัญญาอีกประการหนึ่ง

7. ความฉลาดมีไหวพริบ หมายถึง ทักษะที่ปรากฏอยู่ภายในจิตใจ หรือจิตวิญญาณเป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้แก้ไข ป้องกัน ควบคุมสถานการณ์ต่างๆ ไม่ให้เกิดเป็นปัญหาขึ้นหรือให้เป็นไปตามที่ตนเองหรือชุมชนต้องการ

ดังนั้น องค์ประกอบของภูมิปัญญาจึงมีส่วนสำคัญทำให้ภูมิปัญญาที่มีอยู่เกิดคุณค่าควรแก่ความภูมิใจ ซึ่งได้แก่ ความคิดที่เกิดจากการจินตนาการจากสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ในสังคม ความรู้ อาจเกิดจากภูมิความรู้ที่ได้จากการทดสอบทดลองหลายครั้งจนได้ความรู้ที่แท้จริง ความเชื่อมั่นอันเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่มีบาปบุญคุณ โทษ และจิตวิญญาณเข้ามาเกี่ยวข้อง ค่านิยมที่คนในสังคมให้การยกย่องเชิดชูว่าเป็นสิ่งดีงามควรค่าแก่การอนุรักษ์ให้มีการสืบทอดแก่ลูกหลาน ความเห็นเกิดจากการพิจารณาอย่างรอบคอบของชุมชนจนเกิดการยอมรับด้วยความจริงใจ ความสามารถอันเกิดจากพรสวรรค์หรือการฝึกฝนจนสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้ ความฉลาดมีไหวพริบการแก้ไขปัญหา ย่อมที่เกิดขึ้นย่อมเป็นส่วนประกอบของภูมิปัญญาทั้งสิ้น (พระมหาวิระยุทธ ประสาทนอก. 2551 : 8)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2535 : 77-78) ได้แบ่งลักษณะที่สำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นเอาไว้ 5 ลักษณะ คือ

1. ภูมิปัญญาเป็นความรู้เกี่ยวกับเรื่องหรือหน่วยสังคมใด ๆ เป็นข้อมูลเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ผู้หญิง ผู้ชาย เป็นต้น
2. ภูมิปัญญาเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใดๆ ของสังคมนั้นมีความเชื่ออาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง
3. ภูมิปัญญา คือ ความสามารถหรือแนวทางในการแก้ปัญหาหรือป้องกันปัญหาเกี่ยวกับหน่วยสังคมใดที่จะกล่าว เช่น ความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว เป็นต้น
4. ภูมิปัญญาทางวัตถุ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ในครอบครัว เป็นต้น
5. ภูมิปัญญาทางพฤติกรรม เช่น การกระทำ ความประพฤติ การปฏิบัติของคนในครอบครัว จนทำให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้

นอกจากนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536 : 3) ได้แบ่งลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ประการ คือ

1. ความรู้และระบบความรู้ ภูมิปัญญาเป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านเล็งเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ ซึ่งเป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นในการศึกษาต้องดูความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ นั้นอย่างไร

2. การสั่งสมและการกระจายความรู้ ภูมิปัญญาเกิดการสั่งสมและกระจายความรู้นั้น ไม่ได้ลอยอยู่เฉยๆ แต่ถูกนำมาบริการคนอื่น เช่น หมอพื้นบ้าน ชุมชน สั่งสมความรู้ทางการแพทย์ไว้ในตัวบุคคลๆ หนึ่ง โดยมีกระบวนการที่ทำให้สั่งสมความรู้

3. การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้แต่มีกระบวนการที่ถ่ายทอดซ้ำซ้อน ถ้าต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่น จำเป็นต้องทำความเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นด้วย

4. การสร้างสรรค์และปรับปรุงระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่แต่ถูกปรับเปลี่ยนตลอดเวลาโดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านนั่นเอง

ประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่นแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม คือ (มณีนีภา ชุตินุตร. 2538 : 21)

1. คติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่ถ่ายทอดกันมา
2. ศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา

3. การประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับเวลา

4. แนวคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีที่สมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชนเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

สถาบันราชภัฏนครปฐม (2545 : 22) ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

1. ด้านเกษตรกรรม เช่น การเพาะปลูก การขยายพันธุ์พืช การเลี้ยงสัตว์ การเกษตรผสมผสาน การทำไร่นาสวนผสม การปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม เช่น การจักสาน ทอเสื่อ สานกระด้ง การช่าง การทอผ้า เป็นต้น

3. ด้านการแพทย์แผนไทย เช่น หมอสมุนไพร หมอยากลางบ้าน หมอนวดแผนโบราณ และหมอชาหม้อ เป็นต้น

4. ด้านการจัดสรรทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การทำแนวปะการังเทียม และการอนุรักษ์ป่าชายเลน เป็นต้น

5. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน เช่น ผู้นำในการจัดกองทุนของชุมชน ผู้นำในการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาบาล เป็นต้น

6. ด้านศิลปวัฒนธรรม เช่น วาดภาพ (จิตรกรรม) การปั้น (ประติมากรรม) นาฏศิลป์ ดนตรี การแสดง และการละเล่นพื้นบ้าน เป็นต้น

7. ด้านภาษาและวรรณกรรม เช่น ความสามารถในการอนุรักษ์และสร้างผลงานด้านภาษา วรรณกรรมท้องถิ่น และการจัดทำสารานุกรมภาษา เป็นต้น

8. ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี เช่น ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรม คำสอนทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อ และประเพณีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การถ่ายทอดวรรณกรรม คำสอน และการประยุกต์ประเพณีบุญ เป็นต้น

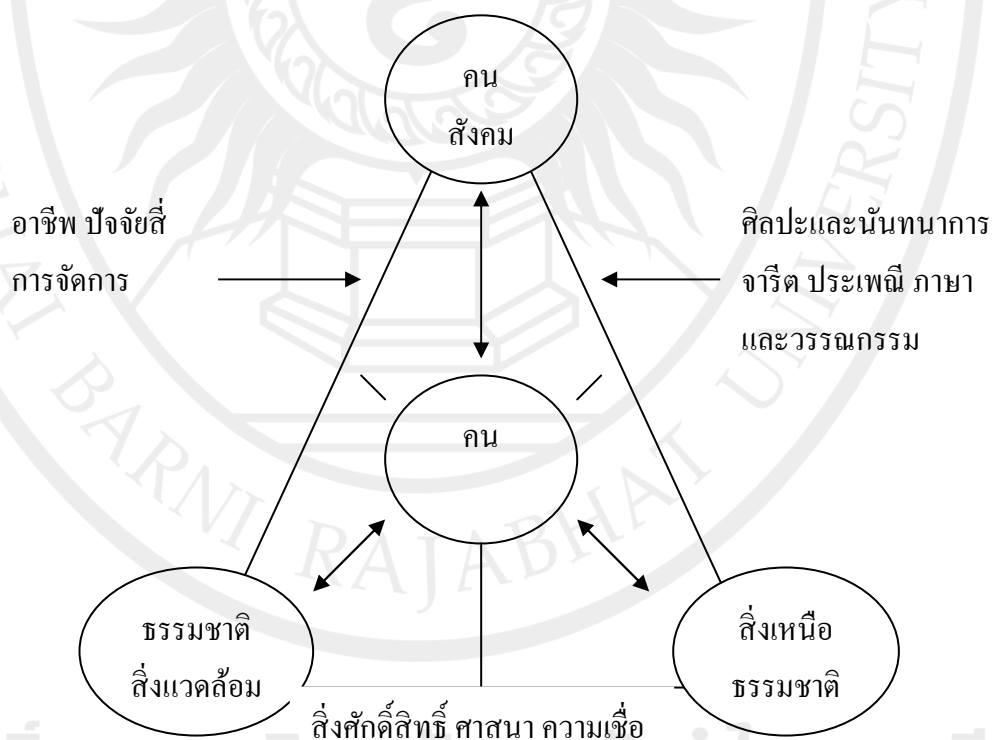
9. ด้านโภชนา เช่น ความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์และปรุงแต่งอาหารและยา ได้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะการณ์ต่างๆ ตลอดจนผลิตเป็นสินค้าบริการส่งออก ที่ได้รับความนิยมมาก เป็นต้น

10. ด้านองค์กรชุมชน เช่น ร้านค้าชุมชน ศูนย์สาธิตการตลาด กลุ่มออมทรัพย์ องค์กรด้านการตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มจักสาน และกลุ่มผ้าทอ เป็นต้น

ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญา

จากความหมายและลักษณะของภูมิปัญญาตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว ซึ่งภูมิปัญญาสามารถสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันได้แก่

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม สัตว์ และพืชพรรณชาติ
2. ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่นที่อยู่ร่วมกันในสังคม หรือชุมชน
3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติที่ไม่สามารถสัมผัสได้

ภาพประกอบ 3 ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญา

ที่มา : ยิ่งยง เทาประเสริฐ. 2542 : 18

ทั้ง 3 ลักษณะนี้ คือ สามมิติของวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งสะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทย ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นชัดเจนดังภาพประกอบ 3 จะเห็นได้ว่าลักษณะภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม แสดงออกในลักษณะของภูมิปัญญาในการดำเนินวิถีชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ การบริหารจัดการองค์กร ตลอดจนการประกอบอาชีพต่างๆ เป็นต้น ทั้งนี้ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคมแสดงออกมาในลักษณะจารีต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปะและนันทนาการ ภาษา และวรรณกรรม ตลอดจนการสื่อสารต่างๆ

ส่วนภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ จะแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา และความเชื่อต่างๆ สรุปได้ว่าภูมิปัญญาจะเป็นองค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของกลุ่มนั้นๆ ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ประยุกต์ และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย (ยิ่งยง เทาประเสริฐ, 2542 :18-19)

การถ่ายทอดภูมิปัญญา

การสร้างสรรคและสั่งสมภูมิปัญญาเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ท่ามกลางสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีการพัฒนามายาวนาน แม้สังคมมนุษย์จะมีการเปลี่ยนแปลงไป แต่มนุษย์ยังคงมีการเรียนรู้และคงอยู่เสมอ

1. กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2536 : 46-48) ได้ศึกษาวิเคราะห์และประมวลลักษณะการเรียนรู้ของชาวบ้าน จนก่อเกิดการพัฒนาภูมิปัญญาไว้ดังนี้

1.1 เริ่มแรกในบรรพกาล มนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูก เรียนรู้ในการหาอาหาร การต่อสู้กับภัยธรรมชาติ การรักษาพยาบาลการเจ็บป่วย การต่อสู้เพื่อแย่งชิงสิ่งของหรือที่อยู่ระหว่างมนุษย์ด้วยกันและเผชิญโชคด้วยการเลียนแบบต่างๆ เมื่อประสบความสำเร็จก็ได้อาหารหรือสิ่งของ เป็นต้น จากประสบการณ์ของการลองผิดลองถูก มนุษย์ก็สะสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้แล้วถ่ายทอดส่งต่อแก่ลูกหลานของตน เมื่อเวลาผ่านไปสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติก็กลายเป็นจารีตธรรมเนียมหรือข้อห้ามทางวัฒนธรรมของกลุ่มนั้นๆ เมื่อเวลาผ่านไปมนุษย์อาจลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติไปแล้วรู้เพียงแค่ว่าในสังคมของคนประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น จึงอยู่รอดปลอดภัยหรือแก้ไขปัญหาได้ ความรู้และประสบการณ์เหล่านี้ได้รับการทดสอบอยู่ตลอดเวลาในการดำเนินชีวิตจริง บ่อยครั้งที่ภูมิปัญญา

เหล่านี้ใช้การต่อไปไม่ได้เพราะเหตุปัจจัยเปลี่ยนไป ซึ่งสถานการณ์เปลี่ยนไปมนุษย์ต้องใช้ปัญญาขบคิดแก้ไขปัญหาได้ก็จะจดจำความคิดและวิธีปฏิบัตินั้นไว้ต่อไป ถ้าล้มเหลวก็จะเป็นข้อห้ามด้วยการสั่งสมประสบการณ์ดังกล่าว มนุษย์ก็สั่งสมปัญญาในการดำรงชีวิตไว้มากขึ้นและเล็กลง

2. มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือทำจริง ในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น การเดินทาง การปลูกพืช การสร้างบ้าน และการต่อสู้ เป็นต้น ยกตัวอย่างเช่น ชาวบ้านในภาคเหนือของประเทศไทย เรียนรู้จากการร่วมกันจัดระบบเหมืองฝายเพื่อการกสิกรรมในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำระหว่างเขา แล้วค่อย ๆ พัฒนาขึ้นเป็นระบบความสัมพันธ์ในการแบ่งปันน้ำระหว่างคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มแม่น้ำเดียวกัน ชาวอีสานเรียนรู้ที่จะแสวงหาแหล่งดินค้ำน้ำชุ่มเป็นที่ทำกินหรือขุดสระไว้เป็น บาราย รอบทิวสถาน เพื่อเลี้ยงชุมชน ชาวบ้านภาคกลางเรียนรู้ที่จะอยู่กับภาวะน้ำหลาก น้ำท่วม และน้ำลด ด้วยการปลูกเรือไม้ได้สูงเดินทางด้วยเรือ และทำนา ทำไร่ ให้สอดคล้องกับฤดูกาล ส่วนชาวบ้านภาคใต้เรียนรู้ที่จะพึ่งพากันระหว่างคนอยู่ต่างถิ่น ต่างทำเลกันในเขตเชิงเขา ลุ่มน้ำ และชายทะเลด้วยการผูกไมตรี แลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างพื้นที่ การเรียนรู้และสะสมประสบการณ์ต่าง ๆ ไว้ในสถานการณ์จริง และส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไปจนกลางเป็นธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ

3. การถ่ายทอดความรู้ ซึ่งมาจากการลงมือปฏิบัติจริง และได้พัฒนาถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นหลังด้วยการสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (Oral Tradition) ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต และการสร้างองค์ความรู้เป็นลายลักษณ์อักษร (Literary Tradition) ซึ่งโดยทั่วไป การถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านทุกภาคจะนิยม 2 วิธี คือ สาธิตวิธีการ และสอนในลักษณะบอกเล่า ในกรณีที่เป็นศิลปะวิทยาการระดับที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้ง จึงจะใช้วิธีลายลักษณ์อักษรในรูปของตำรา เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ หรือผูกเป็นวรรณกรรมคำสอน คำดัดเตือน สุภาษิต กลุ่มือ แผ่นที่ เป็นต้น การถ่ายทอดโดยวาจาและลายลักษณ์อักษรหรือการสาธิตไม่ตายตัว แต่จะปรับเปลี่ยนไปตามเหตุและปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของเจ้าของวัฒนธรรม บางกรณีความรู้ที่สั่งสมไว้ก็อาจลดหายหรือสูญหายไป

4. การเรียนรู้โดยพิธีกรรม กล่าวในเชิงจิตวิทยา พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนมีส่วนร่วมรับคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นความเข้าใจไว้ในตัวเป็นการตอบย้าความเชื่อ กรอบศีลธรรม จรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติและความคาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธาความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมเป็นการสร้างแสดงความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ถึงแม้จะเน้นผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้พิธีสืบชะตาแม่น้ำ สืบชะตาเมือง บวชต้นไม้ บวชป่า พิธีอุปสมบท พิธีบังสกุล เป็นต้น จึงเกิดผลทางใจแก่ผู้ร่วมพิธีและมีผลในการวางบรรทัดฐานความประพฤติ ตลอดจนควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมเป็นอันมาก รวมทั้งตอกย้ำความสำคัญของคุณค่าทางสังคม

อย่างมีพลังด้วยพิธีกรรม จึงมิใช่เรื่องเหลวไหลหรือมงายแต่เป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรมที่มีผลในการปลูกฝัง บ่มเพาะความเชื่อ คุณค่าและแนวทางประเพณีที่พึงประสงค์ตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมประเพณี แม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือว่าเป็นเหตุเป็นผลต่อกันของสรรพสิ่ง และให้ความสำคัญต่อข้อมูลเชิงประจักษ์ พิธีกรรมก็ยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณอยู่นั่นเอง เพราะมนุษย์ก็ยังคงเป็นมนุษย์ที่มีใต้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของวิทยาศาสตร์ฝ่ายเดียว

5. ศาสนาทั้งในด้านหลักคำสอน ศีลวัตรปฏิบัติตลอดจนพิธีกรรมและกิจกรรมทางสังคม ที่มีวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน ในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีส่วนต่อกัยภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ในกรอบและบรรทัดฐานความประพฤติและความมั่นคง ความอบอุ่นทางจิตใจเป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คน ในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอนอันเป็นสัจธรรมอย่างหนึ่งของสถาบันศาสนา จึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ สำหรับพระพุทธศาสนาในชั้นปฐมัตถ์ก็มีผลต่อการพัฒนาจิตวิญญาณให้อิสระจากความทุกข์ยากทั้งปวง สำหรับบุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติ ศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะทั้งความประพฤติ สติปัญญา และอุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อมกัน ถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นองค์รวมและมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนที่นับถือศาสนานั้นๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม อีกทั้งเป็นแก่นและกรอบในกระบวนการจัดเกล้าทางสังคม (Socialization) ด้วย อย่างไรก็ตามสถาบันศาสนาอ่อนกำลังมากในปัจจุบันและอนาคต เนื่องจากเหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอกหลายประการวิถีชีวิตที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางจิตวิญญาณกับวิถีชีวิตที่ให้ความสำคัญกับวัตถุนิยมและบริโภคนิยมเดินสวนทางกันและขัดแย้งกัน เมื่อเป็นเช่นนี้จุดมุ่งหมายของกระบวนการเรียนรู้ก็เดินสวนทางกันไปด้วย

6. การแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในด้านชาติพันธุ์ ถิ่นฐานการทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้าผสมผสานกลมกลืน ขัดแย้งบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย กว้างขวางในด้านสาระ รูปแบบและวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมจึงมีพลวัตโลดโผน กว่าเดิม ส่วนหนึ่งไปกับกระแสเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัย ส่วนหนึ่งไปกับโลกกายภาพ หรือธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และอีกส่วนหนึ่งมุ่งมันไปทางจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันก็มีการกระจายเครือข่ายและการขยายตัวของการเรียนรู้อย่างกว้างขวางหลากหลายอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน สังคมไทยจึงกลายเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีทางเลือก (Options) ให้แสวงหามากมายไม่รู้จบ และมีเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ที่มีภูมิปัญญาทั้งเก่าและใหม่ให้พิจารณาอย่างเอนกอนันต์

7. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Culture Reproduction) การแก้ปัญหาทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมได้มีคนพยายามเลือกเฟ้นความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดต่อกันมา ในสังคมมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ในระดับหนึ่ง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้เอกลักษณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคม

การจัดการภูมิปัญญาไทย

การจัดการภูมิปัญญาไทยแบ่งออกได้เป็น 3 อย่าง คือ (พีรเดช ทองอำไพ, ออนไลน์ : ม.ป.ป.)

1. การอนุรักษ์ มีอยู่ยังไม่ตาย แต่กำลังจะหมดไป อนุรักษ์เพื่อให้หยุดยั้งตรงนั้น หรือให้ลดน้อยลงในอัตราที่ช้าลง
2. การรื้อฟื้น ตายไปแล้ว หาไม่เจอแล้ว แต่เห็นว่าจำเป็นและสำคัญ ต้องรื้อและพัฒนาขึ้นมาใหม่ จนกระทั่งกลายเป็นภูมิปัญญาที่ร่วมสมัย หรือใช้ได้ในปัจจุบัน
3. นำภูมิปัญญาของเดิมที่มีอยู่พัฒนาต่อยอดขึ้นไป

ซึ่งทั้ง 3 แนวทางนี้คือแนวทางในการจัดการภูมิปัญญาไทย เพราะฉะนั้นแยกประเภทให้ออก เพราะแต่ละอย่างจะมีกิจกรรมในการทำที่ไม่เหมือนกัน มีกลยุทธ์ หรือวิธีการไม่เหมือนกัน ประเด็นนี้ต้องแยกให้ออกว่าสิ่งใดอนุรักษ์ สิ่งใดต้องรื้อฟื้น และสิ่งใดที่พัฒนาต่อยอดได้

ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมความรู้ และประสบการณ์อันยาวนาน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ ลักษณะต่าง ๆ แล้วเลือกสรรนำมาประพฤติปฏิบัติ ปรับปรุง พัฒนาให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของตนเอง และคนในสังคม แล้วถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยวิธีการที่หลากหลาย ซึ่งวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาโดยทั่วไปที่นิยมใช้กันในทุกภูมิภาค ได้แก่ สาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า หรือการสอนด้วยวาจา ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ ในรูปของตำรา เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ ฯลฯ หรือผูกเป็นวรรณกรรม คำสอน คำดัก ภาษิต คู่มือ แผนที่ และตำนาน นิทาน ฯลฯ นอกจากวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าวแล้วยังใช้วิธีฝึกปฏิบัติ วิธีบรรยายประกอบการสาธิต วิธีบอกเล่า/บรรยาย วิธีเรียนรู้ด้วยตนเองจากสื่อต่างๆ วิธีจัดเป็นรูปแหล่งเรียนรู้ และวิธีถ่ายทอดโดยใช้การแสดงพื้นบ้านเป็นสื่ออีกด้วย

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่นิยมใช้กันอยู่ทุกภูมิภาคมีดังต่อไปนี้

1. การบอกเล่า บรรยายด้วยวาจาเป็นวิธีที่ผู้ถ่ายทอดเป็นฝ่ายบอกเล่า อธิบายหรือถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์สังคมของตนให้แก่ผู้รับการถ่ายทอดในรูปของคำพูด โดยผู้ถ่ายทอดจะต้องเป็นฝ่ายเตรียมเนื้อหาที่จะพูด วิธีนี้ผู้ถ่ายทอดจะมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ให้ความรู้ ส่วนผู้รับการถ่ายทอดจะเป็นผู้รับฟัง และจดจำ ความรู้หรือบันทึกสาระสำคัญต่างๆ ที่ได้รับฟังตามไปด้วย
2. การสาธิตเป็นวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ผู้ถ่ายทอดแสดงหรือกระทำพร้อมกับการบอกหรืออธิบายให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ประสบการณ์ตรงในเชิงรูปธรรม ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจวิธีการ ขั้นตอน และสามารถปฏิบัติได้ การสาธิตที่นิยมใช้ในการถ่ายทอดภูมิปัญญา คือ การสาธิตวิธีการและการสาธิตประกอบการบรรยาย
3. การปฏิบัติจริงอาจหมายถึงการฝึกปฏิบัติในสถานการณ์จริง เป็นวิธีการถ่ายทอดที่ผู้รับการถ่ายทอดลงมือกระทำจริงในสถานการณ์ที่เป็นอยู่จริง โดยผู้ถ่ายทอดเป็นผู้คอยแนะนำ

ตรวจสอบและแก้ไขเพื่อให้กระบวนการปฏิบัติถูกต้องตามขั้นตอน และได้ผลงานตามที่ต้องการ ด้วยวิธีการนี้ผู้รับการถ่ายทอดจะได้เรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์ไปที่ละเล็กละน้อย จนสามารถปฏิบัติได้ด้วยตนเอง นับเป็นวิธีการที่เหมาะสมกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เน้นทักษะกระบวนการ และผลงานที่เกิดจากการปฏิบัติ

4. วิธีถ่ายทอดโดยให้เรียนรู้จากสื่อด้วยตนเองเป็นวิธีที่จัดเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาในรูปของสื่อประสมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และทำความเข้าใจด้วยตนเองมากที่สุด เช่น บทเรียนแบบโปรแกรม ศูนย์การเรียนรู้ คอมพิวเตอร์ช่วยสอน เป็นต้น

5. วิธีถ่ายทอดโดยจัดในรูปของแหล่งเรียนรู้เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เป็นแหล่งเรียนรู้ ในลักษณะต่างๆ เช่น พิพิธภัณฑ์ ศูนย์การเรียนรู้ ตลาดนัดภูมิปัญญา เป็นต้น โดยจัดเป็นแหล่งสำหรับการเรียนรู้ ถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เปิดกว้างสำหรับทุกคนเข้าไปศึกษาหาความรู้ได้ตลอดเวลา การถ่ายทอด โดยวิธีนี้อาจรวมหมายถึงการใช้วิถีหลายลักษณะในรูปของตำราต่างๆ ที่บันทึกไว้

6. วิธีถ่ายทอดโดยใช้การแสดงพื้นบ้านเป็นสื่อเป็นวิธีที่ใช้การแสดงที่ชาวบ้านนิยมชมชอบ เป็นสื่อในการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางภูมิปัญญา โดยที่ผู้รับการถ่ายทอดจะได้รับความเพลิดเพลิน ไปพร้อมๆ กับการเรียนรู้

7. วิธีถ่ายทอดภูมิปัญญาโดยบันทึกองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ เช่น ตำราต่างๆ และในรูปของสื่อต่างๆ เช่น วิทยุทัศน์ในรูปของวีซีดี/ดีวีดี เทปเสียง หรือแผ่นซีดีเสียง รวมถึงเว็บไซต์ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้และสืบสานภูมิปัญญาต่อไป ไม่ให้สูญหาย

อย่างไรก็ตามวิธีการถ่ายทอดที่กล่าวมานี้ แม้ว่าจะเป็นวิธีที่นิยมใช้ในการถ่ายทอดภูมิปัญญา แต่ไม่ได้หมายความว่าวิธีใด จะดีกว่าวิธีใด คงไม่มีวิธีการถ่ายทอดใดเป็นวิธีที่ดีที่สุด หากอยู่ที่การ เลือกใช้วิธีการถ่ายทอดให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของการถ่ายทอด องค์ความรู้ที่จะถ่ายทอด กลุ่มเป้าหมายที่จะรับการถ่ายทอด และรวมถึงความพร้อมของผู้ถ่ายทอดเอง ซึ่งอาจต้องใช้หลายวิธี ผสมผสานกันไป จึงจะช่วยให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาเกิดประสิทธิภาพสูงสุด(ธีระ เสนิงค์ ณ อยุธยา. ม.ป.ป : 8)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ วัฒนธรรมพื้นฐานของเรา การพัฒนาควรจะต้องอยู่บนพื้นฐานที่มั่นคง และหาสิ่งอื่นมาตกแต่งประดับประดาตามที่เหมาะสมหาใช้การพัฒนาที่ขาดลอยจากฐานเดิมของตนเอง ซึ่งจะทำให้โยกคลอนได้ง่าย รัฐบาลและสาธารณะควรทำความเข้าใจความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่งเสริมสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างสมดุลและยั่งยืนต่อไป

ในอนาคต

การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ก่อเกิดและสืบทอดกันมาในชุมชน เมื่อชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง ไปพร้อมกับสังคมสมัยใหม่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นก็มีการปรับตัวเช่นเดียวกัน ปัจจุบันความรู้จำนวนมาก

ได้สูญหายไปเพราะไม่มีการปฏิบัติสืบทอด เช่น การรักษาพื้นบ้านบางอย่าง การใช้ยาสมุนไพรบางชนิด เพราะหมอเก่งๆ ได้เสียชีวิตโดยไม่ได้ถ่ายทอดให้กับคนอื่น หรือถ่ายทอดแต่คนต่อมาไม่ได้ปฏิบัติ เพราะชาวบ้านไม่นิยมเหมือนสมัยก่อน ใช้ยาสมัยใหม่และไปหาหมอที่โรงพยาบาลหรือคลินิกกว่าทำงานหัตถกรรมทอผ้าหรือเครื่องเงิน เครื่องเงิน แม้จะยังเหลืออยู่ไม่น้อย แต่ก็ได้ถูกพัฒนาไปเป็นการค้า ไม่สามารถรักษาคุณภาพและมีมือแบบดั้งเดิมไว้ได้ การลงแขกทำนาปลูกข้าวและปลูกสร้างบ้านเรือน ก็เกือบจะหมดไป เนื่องจากการจ้างงานมากขึ้น แรงงานก็หายากกว่าแต่ก่อน ผู้คนอพยพย้ายถิ่น อีกทั้งการทำมาหากินก็เปลี่ยนจากการทำเพื่อยังชีพไปเป็นการผลิตเพื่อการขาย ผู้คนต้องการเงินเพื่อซื้อ เครื่องบริโภคต่างๆ ทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไป สถานการณ์เช่นนี้ทำให้ผู้นำการพัฒนาหลายคนที่มีบทบาทสำคัญในระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศเล็งเห็นถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น หน่วยงานทางภาครัฐและเอกชนให้การสนับสนุน และการส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ประยุกต์ และความรู้ใหม่เพื่อประโยชน์ของชุมชนและสังคมนั้น (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. ออนไลน์ : ม.ป.ป.)

ความหมายของการอนุรักษ์

การอนุรักษ์มีความหมายที่แตกต่างกันไป โดยผู้เชี่ยวชาญจากหลายสาขาได้ให้ความหมายอย่างกว้าง อาทิ การอนุรักษ์ คือ การสงวนรักษา ปกป้องดูแลเพิ่มคุณค่า ปรับปรุงและพัฒนาใกล้เคียงที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมและประวัติศาสตร์ สังคมและเทคโนโลยี ทั้งที่มีประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน โบราณวัตถุ โบราณสถาน ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อรักษาไว้ซึ่งลักษณะเฉพาะเหล่านั้นไว้ (จารุณี สิริมงคลา. 2532 : 11-12)

การอนุรักษ์ คือ การบำรุงรักษาสิ่งที่มีค่าไว้ เช่น ประเพณีต่างๆ หัตถกรรม และคุณค่า หรือการปฏิบัติตนเพื่อความสัมพันธ์อันดีกับคนและสิ่งแวดล้อม (ราชบัณฑิตยสถาน. ออนไลน์ : ม.ป.ป.)

สุธีรา เป่าโกศสถิต (2537 : 11) นิยามคำว่าอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง การรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมที่หาคุณค่าได้ยากหรือกำลังจะสูญหายไป เพื่อเป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นหลังในการที่จะติดตาม ศึกษา ค้นคว้า หาร่องรอยความเจริญทางวัฒนธรรมในอดีต

นิวัฒน์ เรื่องพานิช (2528 : 33) กล่าวว่า การอนุรักษ์ใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุดและสามารถใช้ได้เป็นเวลานานที่สุดต้องสูญเสียโดยเปล่าประโยชน์ให้น้อยที่สุด ทั้งนี้ต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงมากที่สุด ดังนั้นต้องเข้าใจว่าการอนุรักษ์ไม่ได้หมายถึง การเก็บรักษาทรัพยากรไว้เฉย ๆ ตามกาลเทศะ และพยายามให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

การอนุรักษ์เป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการทำให้วัฒนธรรมนั้นเข้มแข็งอยู่ได้ โดยไม่ต้องปฏิบัติการอย่างใด (คณะกรรมการดำเนินงานและประสานงานวันอนุรักษ์มรดกไทย. 2541 : 24)

เกษม จันทรแก้ว (2541 : 82) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ไว้ว่า เป็นการใช้อย่าง สมเหตุสมผล เพื่อการมีใช้ตลอดไป ซึ่งหมายถึงว่าจะใช้ทรัพยากรอย่างไรจึงทำให้มีทรัพยากร เป็นทุนที่สามารถมีให้ตลอดไปได้

จ้านง อดิวัฒนสิทธิ์ (2541 : 83) ได้สรุปหลักการอนุรักษ์ไว้ดังนี้

หลักที่ 1 การใช้อย่างยั่งยืนทรัพยากรทุกประเภททุกกลุ่มต้องมีการวางแผนการใช้แบบยั่งยืน (Sustainable Utilization) ซึ่งต้องมีการวางแผนใช้ตามสมบัติเฉพาะตัวทรัพยากร พร้อมทั้งมีการ เลือเทคโนโลยีให้เหมาะสมกับประเภทของทรัพยากร ปริมาณการเก็บเกี่ยวเพื่อการใช้ช่วงเวลา ที่จะนำมาใช้เพื่อจำกัด/บำบัดของเสียให้หมดไปหรือเหลือน้อยที่สุด

หลักที่ 2 การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมโทรมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เมื่อมีการใช้ ย่อมเสื่อมโทรมเพราะใช้เทคโนโลยีไม่เหมาะสมเก็บเกี่ยวมากเกินไปเกินความสามารถในการปรับตัวอย่าง มีระบบ จำเป็นต้องมีการฟื้นฟูให้ดีขึ้นก่อนจนทรัพยากรตั้งตัวได้จึงสามารถนำมาใช้ได้ในโอกาสต่อไป

หลักที่ 3 การสงวนของหายากทรัพยากรบางชนิด/ประเภทมีการใช้มากเกินไป หรือมีการ แปรสภาพเป็นสิ่งอื่น ถ้าปล่อยให้มีการใช้ทรัพยากรเกิดขึ้นแล้วอาจทำให้เกิดการสูญพันธุ์ได้ จำเป็น ต้องสงวนหรือเก็บไว้เพื่อเป็นต้นแบบในการผลิตขึ้น

หลักการอนุรักษ์ที่กล่าวมาเบื้องต้น มีความสัมพันธ์กัน นั่นคือ การใช้ทรัพยากรต้องวิเคราะห์ ให้ดีว่ามีทรัพยากรใช้ตลอดไปหรือไม่ ถ้าใช้แล้วทรัพยากรใดที่มีความเสื่อมโทรม หรือใช้มากเกินไป จำเป็นต้องมีการสงวนหรือเก็บรักษาไว้นั่นเอง

เหตุผลในการอนุรักษ์วัฒนธรรม เพื่อ

1. รักษาเกียรติภูมิของชาติ
2. เป็นประโยชน์แก่การศึกษาในทางศิลปวัฒนธรรม ซึ่งแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติ

โดยการอนุรักษ์ทำให้คนรู้จักรากเหง้าของตนเอง มีความภูมิใจและมีความมั่นใจในชาติของตนเอง มีส่วนช่วยอย่างมากต่อความคิดที่จะช่วยปกป้องรักษาชาติของตนไว้ ส่วนใหญ่ผู้สนับสนุนการอนุรักษ์ มักจะให้เหตุผลในเชิงสังคมและวัฒนธรรม (Social Culture Approach) พระมหาวิระยุทธ ประสาทนอก. 2551 : 28) กล่าวไว้ว่า เมืองที่ไร้อาคารเก่าเปรียบเสมือนคนที่ไร้ความทรงจำ ส่วนของธนีสร์ พิมลเสถียร.

2543 : 1) กล่าวเสริมว่า เมืองที่ไม่มีวิญญานอดีตจะมีความหวังเพียงริบหรี่สำหรับอนาคตเมืองที่เปรียบ กับมนุษย์ที่เป็นมรดกของอดีต จะมีส่วนช่วยนำมาซึ่งเอกลักษณ์และโอกาสของการพัฒนาในสิ่งใหม่ๆ ผู้ที่ไม่สามารถเรียนรู้บทเรียนจากในอดีตได้หรือผู้ที่ไม่ตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งเก่าแก่ ก็คือผู้ที่ไม่ สามารถสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ได้

จากคำกล่าวข้างต้น เห็นได้ว่าผู้ที่สนับสนุนงานอนุรักษ์ไม่ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ แต่เพียงการเก็บไว้ชื่นชมเท่านั้น แต่ให้มุมมองว่าการทำงานบำรุงรักษาไว้เพื่อเป็นรากฐานของการพัฒนา สิ่งใหม่ๆ ให้ดีขึ้นนั่นเอง

พระมหาวีระยุทธ ประสาทนอก. 2551 : 34) ให้เหตุผลของการอนุรักษ์ชุมชนได้ 4 ประการ ดังนี้

1. การอนุรักษ์ชุมชนเพื่อความทรงจำทางวัฒนธรรม (Culture Memory) เนื่องจากการรักษา อาคาร สถานที่เก่า คือ การรักษาหลักฐานทางกายภาพในเชิงประวัติศาสตร์ที่ถ่ายทอดคุณค่าและความสามารถของบรรพบุรุษให้คนในยุคปัจจุบันและอนาคตได้ศึกษาและชื่นชม

2. การอนุรักษ์ชุมชนเพื่อรักษาปฏิสัมพันธ์ในชุมชน (Successful Polemics) ซึ่งหมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เห็นได้จากกิจกรรมที่ทำร่วมกันในสถานที่หนึ่ง ความสัมพันธ์นี้เกิดขึ้น ได้สมบูรณ์เมื่อมีความสมดุลระหว่างคน กิจกรรมและสภาพแวดล้อม แต่เดิมความสัมพันธ์ของคน จะแน่นแฟ้น ชัดเจน แต่เมื่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การตัดถนนผ่านกลางชุมชนหรือมีการ กำหนดกฎหมายการใช้ที่ดิน ส่งผลให้ความสัมพันธ์ดังกล่าวหายไป เนื่องจากการพัฒนาดังกล่าว ไปรบกวนสมดุลของคน กิจกรรม และสภาพแวดล้อม การอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของชุมชนจะช่วย ป้องกันปัญหานี้ได้และคงไว้ซึ่งปฏิสัมพันธ์ในสังคม

3. ความหลากหลายของสภาพแวดล้อม รวมถึงการพัฒนาสมัยใหม่ ทำให้สังคมไม่มีความหลากหลายในสภาพแวดล้อมที่เคยมีเอกลักษณ์ต่างๆ กันไปในแต่ละท้องถิ่นตามลักษณะของพื้นที่ ถิ่นนั้นได้รับการเปลี่ยนแปลงให้มีลักษณะคล้ายกันมากขึ้น ทั้งนี้เพราะวัสดุสมัยใหม่มีการผลิตที่เป็น อุตสาหกรรมและราคาถูกได้เข้ามาแทนฝีมือช่างอนุรักษ์ จะช่วยให้สามารถคงลักษณะพื้นถิ่นและช่วย รักษาฝีมือช่างไว้ได้ ข้อดีคือ ชุมชนจะไม่จำเป็นต้องพึ่งพาลักษณะการผลิตและเทคโนโลยีระดับสูง มากขึ้น ทำให้การไหลออกของทรัพยากร อาทิ เงินทุน น้อยลง

4. ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยการอนุรักษ์จะยังประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ 2 ประการ ซึ่งประการแรกเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายในการสร้างอาคารขึ้นมาใหม่ ส่วนประการที่สอง คือ ชุมชน ที่เก่าได้รับการอนุรักษ์ไว้ จะเป็นสถานที่ที่น่าสนใจแก่ผู้มาเยือนนั่นเอง แต่ทั้งนี้ในการอนุรักษ์ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจยังเป็นข้ออภิปรายที่ยังหาข้อสรุปไม่ได้ จึงไม่ควรพิจารณาว่าจะนำวิธี ทางเศรษฐกิจเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในเหตุผลเพื่อการอนุรักษ์หรือไม่

การอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทย (วิชช ปุณ โณทก. 2531 : 24)

1. การค้นคว้าวิจัย ควรศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของไทยในด้านต่างๆ ของท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาค และประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น มุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีต และสภาพการณ์ในปัจจุบัน

2. การอนุรักษ์ โดยการปลูกจิตสำนึกให้คนท้องถิ่นตระหนักคุณค่า และความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ โดยสร้างจิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่นนั้นๆ ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชน เพื่อแสดงสภาพชีวิตและความเป็นมาของชุมชน อันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย

3. การฟื้นฟู โดยการเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้วมาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม

4. การพัฒนา คารริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มการพัฒนาอาชีพ ควบนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีมาช่วยเพื่อต่อยอดใช้ในการผลิต การตลาด และการบริหาร ตลอดจนการป้องกันและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

5. การถ่ายทอด โดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านมามีเลือกสรร กลั่นกรอง ด้วยเหตุและผลอย่างรอบคอบและรอบด้าน แล้วไปถ่ายทอดให้คนในสังคมได้รับรู้ เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ

6. ส่งเสริมกิจกรรม โดยส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนต่างๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

7. การเผยแพร่แลกเปลี่ยน โดยส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ด้วยสื่อและวิธีการต่างๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งกับประเทศอื่นๆ ทั่วโลก

8. การเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น โดยการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ผู้ดำเนินงานให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ มีการยกย่องประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่างๆ

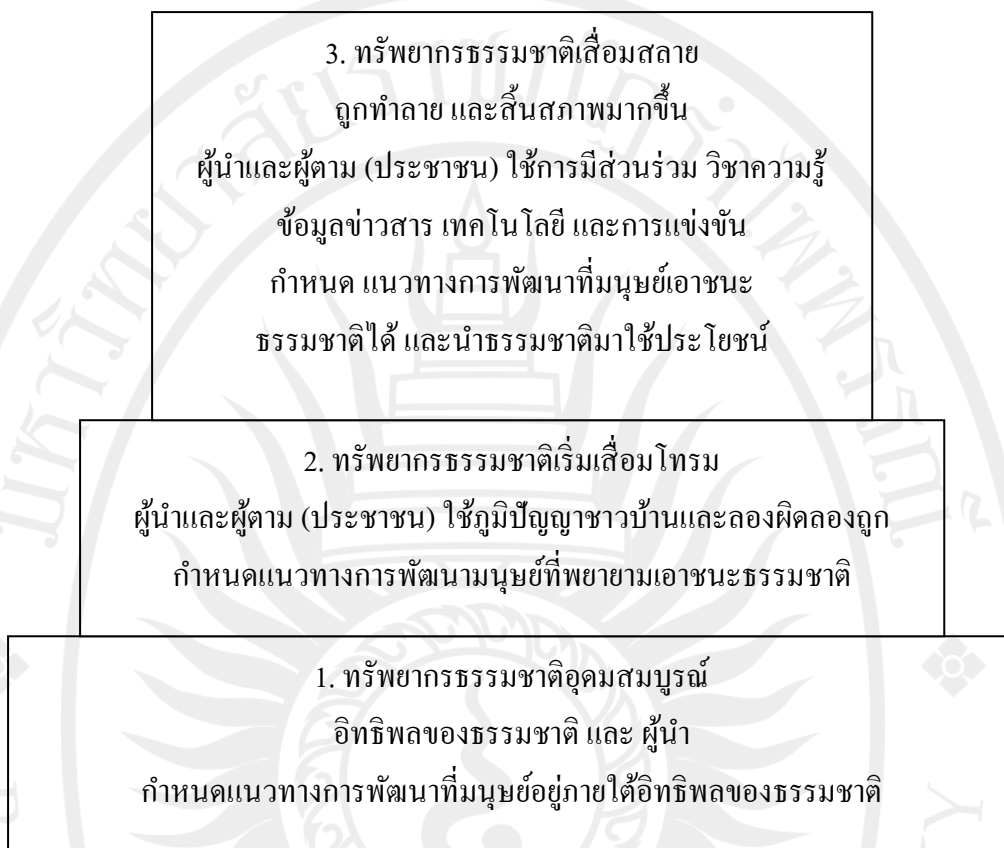
แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทย (ศิริพร ดาบเพชร คมคาย มากบัว และประจักษ์ เป็ะสกุล. 2551 : 12) ภูมิปัญญาไทยเป็นสิ่งดีงามคู่สังคมไทย ซึ่งคนไทยควรภาคภูมิใจ และช่วยกันอนุรักษ์ให้ดำรงอยู่ต่อไป แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทยทำได้หลายวิธี ดังนี้

1. การตั้งสถาบันในระดับชาติและระดับท้องถิ่นที่มีการดำเนินงานส่งเสริมวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย เช่น สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นต้น

2. สถาบันที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยต้องมีผลงานที่เป็นรูปธรรมและเข้าถึงวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนเพื่อให้ภูมิปัญญาไทยกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน

การบริหารหรือการพัฒนาภายใน ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยและความสุข และในบางกรณี การควบคุมดูแลอาจเกี่ยวข้องกับภายนอกด้วย เช่น กรณีการติดต่อ ประสานงาน การต่อสู้ หรือการทำสงครามกับกลุ่มอื่น สภาพเช่นนี้ได้มีวิวัฒนาการตลอดมา โดยผู้นำกลุ่มขนาดใหญ่ เช่น ในระดับประเทศอาจเรียกว่า “นักบริหาร” หรือ “ผู้บริหาร” ขณะที่การควบคุมดูแลหรือการจัดระเบียบนั้น เรียกว่า การบริหาร ที่กล่าวมานี้ เป็นมุมมองในแง่ของนักบริหาร แต่ถ้าในมุมมองของนักพัฒนา อาจเรียกผู้บริหารและการบริหารนั้นว่า นักพัฒนาและการพัฒนา ตามลำดับ ด้วยเหตุผลเช่นนี้ มนุษย์จึงไม่อาจหลีกเลี่ยงจากการพัฒนาได้ง่าย และทำให้กล่าวได้อย่างมั่นใจว่าที่ใดมีกลุ่ม ที่นั่นย่อมมีการพัฒนา

ในมุมมองของนักพัฒนา สภาพของกลุ่มในยุคเริ่มแรกซึ่งธรรมชาติและทรัพยากร ธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ อิทธิพลของธรรมชาติจะมีต่อมนุษย์ที่รวมกันอยู่ในกลุ่มมาก โดยการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของมนุษย์จะอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ อีกทั้งธรรมชาติและผู้นำเป็นตัวกำหนดแนวทางการพัฒนา ซึ่งครอบคลุมวิธีการประกอบอาชีพด้วย ลักษณะการพัฒนาและการประกอบอาชีพในยุคนี้ไม่ซับซ้อนและจำนวนประชากรก็มีไม่มาก ต่อมา เมื่อจำนวนมนุษย์ที่รวมตัวกันอยู่ในกลุ่มมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ทำให้กลุ่มมีขนาดใหญ่ขึ้น เปลี่ยนเป็นชุมชน และเป็นประเทศ ในเวลาเดียวกัน ทรัพยากรธรรมชาติเริ่มเสื่อมโทรม ผู้นำและผู้ตาม คือ ประชาชน พยายามเอาชนะธรรมชาติ ได้ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Folk Wisdom) และการลองผิดลองถูก (Trial and Error) เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนา และการประกอบอาชีพ เมื่อกลุ่มมีขนาดใหญ่และมั่นคงขึ้นเป็นประเทศ ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติถูกนำมาใช้เป็นจำนวนมาก บางส่วนเสื่อมสลาย ถูกทำลาย และสิ้นสภาพไปเป็นจำนวนมาก ประกอบกับผู้นำ และผู้ตามหรือประชาชนมีการศึกษาสูงขึ้น มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ และความชำนาญ เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเพิ่มมากขึ้น นำวิชาความรู้ที่เป็นศาสตร์ หรือความรู้ที่เป็นระบบ ข้อมูลข่าวสาร และเทคโนโลยีมาใช้เพิ่มขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น จำนวนประชากรได้เพิ่มมากขึ้น เกิดการแข่งขันกันระหว่างกลุ่ม ระหว่างประเทศ หรือหลาย ๆ ประเทศเพื่อเร่งปริมาณและเวลาในการทำงานและการผลิต เป็นต้น เหล่านี้ ทำให้ผู้นำประเทศต้องค้นหาแนวทางการพัฒนาต่างๆ เพื่อเอาชนะธรรมชาติ พึ่งพาธรรมชาติน้อยลง หรือไม่ต้องอยู่ภายใต้อิทธิพลของธรรมชาติ ที่กล่าวมานี้ ถือว่าเป็นวิวัฒนาการของแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาของมนุษย์ (ผู้นำและผู้ตาม) ที่ส่วนเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ โดยเริ่มต้นจาก หนึ่ง การพัฒนาในสภาพที่มนุษย์อยู่ภายใต้ อิทธิพลของธรรมชาติ และวิวัฒนาการมาเป็นสอง การพัฒนาที่มนุษย์พยายามเอาชนะธรรมชาติ จากนั้น จึงเป็นสาม การพัฒนาที่มนุษย์เอาชนะธรรมชาติได้ และนำธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ ทั้งหมดนี้เป็นการพัฒนาเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้น (Better Change) ช่วยเพิ่มอัตราเร่งในการทำกิจกรรม หรือการผลิตให้รวดเร็วขึ้น (Better Speed) และทำให้สภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ดีขึ้น (Better Life) กว่าเดิมทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณ ดังภาพประกอบ 4 (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, ออนไลน์ : ม.ป.ป.)

ภาพประกอบ 4 วิวัฒนาการของแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนา
ที่มา : วิรัช วิรัชนิการวรรณ. ออนไลน์. ม.ป.ป.

ความหมายของการพัฒนา

คำว่า การพัฒนา (Development) นำมาใช้เป็นคำเฉพาะและใช้ประกอบคำอื่นก็ได้ เช่น การพัฒนาประเทศ การพัฒนาชนบท การพัฒนาเมือง และการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น การพัฒนาจึงถูกนำมาใช้โดยทั่วไปและมีความหมายแตกต่างกันออกไป ดังนี้

1. ความหมายตามรูปศัพท์ โดยการพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทีละเล็กละน้อย โดยผ่านลำดับขั้นตอนต่างๆ ไปสู่ระดับที่ขยายตัวขึ้น เติบโตขึ้น มีการปรับปรุงให้ดีขึ้น และเหมาะสมกว่าเดิมหรืออาจก้าวหน้าไปถึงขั้นที่อุดมสมบูรณ์เป็นที่น่าพอใจ (ปกรณ์ ปรียากร. 2538 : 5) หรืออาจหมายถึง การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงทางเจริญขึ้น การคลี่คลายในทางที่ดี (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 238)

2. ความหมายโดยทั่วไป การพัฒนาโดยทั่วไปมีความหมายใกล้เคียงกับความหมายจากรูปศัพท์ หมายถึง การกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเดิม

อย่างเป็นระบบ หรือการทำให้ดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่เป็นอยู่อย่างเป็นระบบ (ยูวัฒน์ วุฒิเมธี. 2534 : 1) ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบทางด้านคุณภาพระหว่างสภาพการณ์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ถ้าในปัจจุบันสภาพการณ์ของสิ่งนั้นดีกว่า สมบูรณ์กว่าก็แสดงว่าเป็นการพัฒนา (ปกรณ ปริยากร. 2538 : 5)

3. ความหมายทางสังคมวิทยา ซึ่งนักสังคมวิทยาได้ให้ความหมายของการพัฒนาว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคม ได้แก่ คน กลุ่มคน การจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมด้วยการจัดทรัพยากรของสังคมอย่างยุติธรรมและมีประสิทธิภาพ (ทิตยา สุวรรณชฎ. 2527 : 354) การพัฒนาเป็นทั้งเป้าหมายและกระบวนการที่ครอบคลุมถึง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนต่อชีวิตและการทำงาน การเปลี่ยนแปลงสถาบันต่างๆ ทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองอีกด้วย (Streeten. 1972 : 3)

นอกจากนี้ สัจญา สัจญาวิวัฒน์ (2526 : 5) ได้ให้ความหมายของคำว่า พัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (Directed Change) หรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า (Planned Change)

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2526 : 1) ให้ความหมายของคำว่า พัฒนา หมายถึง การกระทำที่เกิดขึ้นคือเปลี่ยนจากสภาพหนึ่ง ไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่า

อมร รักษาสัตย์ และชัตติยา วรรณสุด (2515 : 2-8) ได้ให้ความหมายของคำว่าพัฒนาว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในตัวระบบที่ทำการ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในตัวระบบที่ทำการ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านคุณภาพ (Qualitative Changes) ส่วนการแปลงรูป (Transformation) เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของตัวกระทำ (Environmental Changes) ซึ่งนอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านคุณภาพและปริมาณ

พัทธา สายหู (2540 : 586) เห็นว่า การพัฒนาแปลว่า การทำให้เจริญ การทำให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่พึงปรารถนา

ทิตยา สุวรรณชฎ (2517 : 187-189) อธิบายการพัฒนา ไว้ว่า การพัฒนา คือการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการและได้กำหนดทิศทางและมุ่งที่จะควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงด้วยสภาวะการพัฒนาเป็นสภาวะสมาชิกของสังคม ได้ใช้ความรู้ความสามารถของตนได้เต็มที่โดยไม่มีสภาวะครอบงำ เช่น ความบีบคั้นทางการเมือง ความบีบคั้นทางเศรษฐกิจ หรือความไม่สมบูรณ์ในอนามัย ทุกคนสามารถที่จะนำเอาศักยภาพของตนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่

วิทยากร เชียงกุล (2527 : 17-18) กล่าวไว้ว่า การพัฒนาที่แท้จริงควรหมายถึงการทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรม และจิตใจและความสงบสันติ ซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับที่ได้รับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการ

ของร่างกายแล้ว ประชาชนยังต้องการพัฒนาทางด้านการศึกษาลิ่งแวดล้อมที่ดี การพักผ่อนหย่อนใจ และการพัฒนาทางวัฒนธรรมและจิตใจด้านต่าง ๆ ด้วย ความต้องการทั้งหมดนี้บางครั้งเราเรียกกันว่า เป็นการพัฒนา “คุณภาพ” เพื่อให้เห็นว่าการพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณสินค้าหรือการเพิ่มรายได้เท่านั้น หากอยู่ที่การเพิ่มความพอใจความสุขของประชาชนมากกว่า

แบทเทน (Batten. 1959 : 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาชุมชนของอังกฤษให้ความหมายของคำว่า พัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น

จากความหมาย การพัฒนาที่กล่าวมาข้างต้นทำให้สรุปว่า การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้นหรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้า โดยการเปลี่ยนแปลงนี้ต้องเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น ถ้าเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดี ก็ไม่เรียกว่าการพัฒนา ขณะเดียวกัน การพัฒนา มิได้หมายถึงการเพิ่มขึ้นปริมาณสินค้าหรือรายได้ของประชาชนเท่านั้น แต่หมายรวมไปถึง การเพิ่มความพึงพอใจและเพิ่มความสุขของประชาชนด้วยการพัฒนา อาจจัดแบ่งออกเป็น 3 ด้านใหญ่ๆ ได้แก่ (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. ออนไลน์ : ม.ป.ป)

1. การพัฒนาทางเศรษฐกิจ หมายถึง การพัฒนาการผลิต การจำหน่าย การแลกเปลี่ยน หรือการลงทุนเพื่อทำให้ประชาชนไม่ยากจน เป็นต้น

2. การพัฒนาทางสังคม หมายถึง การพัฒนาด้านจิตใจ แบบแผน พฤติกรรม รวมตลอดทั้ง ความสัมพันธ์ของคนในสังคมเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ในสังคม เป็นต้น

3. การพัฒนาทางการเมือง หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การสร้างกระบวนการปกครองให้เป็นประชาธิปไตย และประชาชนในประเทศมีสิทธิเสรีภาพตามกฎหมาย เป็นต้น

อย่างไรก็ตามยังได้จัดกลุ่มการให้ความหมายคำว่า การพัฒนา ออกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้
กลุ่มที่หนึ่ง มีความเห็นว่า การพัฒนา หมายถึง ความเจริญเติบโตอันเป็นการเพิ่มของผลผลิต (Output) ซึ่งกระทำโดยระบบสังคม (Social System) ร่วมกับสิ่งแวดล้อม เช่น การผลิตข้าวเพิ่มขึ้น การสร้างถนน สะพาน เขื่อน หรือบ้านเรือน ให้ประชาชนได้มีโอกาสใช้สิ่งเหล่านี้มากขึ้น

กลุ่มที่สอง มีความคิดว่าการพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงระบบการกระทำ (Development is Change in the with Performs) เช่น มีการเปลี่ยนแปลงระบบสังคม ระบบการเมือง และระบบบริหาร เป็นต้น

กลุ่มที่สาม มีความเห็นว่า การพัฒนา หมายถึง การเน้นที่วัตถุประสงค์เป็นหลัก ถ้าเป็นการบริหารจัดการต้องบริหารจัดการด้วยวัตถุประสงค์ (Management by Objectives) คือ การปฏิบัติงานมุ่งไปที่วัตถุประสงค์นั่นเอง การพัฒนาตามความเห็นของกลุ่มนี้จึงขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ ว่า ผู้กำหนดวัตถุประสงค์จะไ้ระบุไว้อย่างไร มีอะไรบ้างที่ต้องการ ปัญหาต่อมาก็คือ วัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้น มีเหตุผลหรือได้รับความเห็นชอบและการสนับสนุนจากบุคคลที่เกี่ยวข้องมากน้อยเพียงใด ซึ่งถ้า

วัตถุประสงค์ของประเทศประชาชนในประเทศก็น่าจะเป็นผู้มีส่วนรับรู้สนับสนุนหรือได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้นด้วย อย่างไรก็ตามวัตถุประสงค์ของประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายจะมีการกำหนดไว้กว้างๆ เช่น เป็นการสร้างความเจริญก้าวหน้าในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เป็นต้น

กลุ่มที่สี่ มีความเห็นว่า การพัฒนา หมายถึงการเปลี่ยนแปลงโดยการวางแผนเพื่อนำไปใช้ในการดำเนินงาน ตามความเห็นของกลุ่มนี้เน้นว่าการพัฒนาอยู่ที่การมีแผน และการนำแผนไปดำเนินการเพื่อกำหนดหรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์นั้นๆ

กลุ่มที่ห้า มีความเห็นว่า การพัฒนา หมายรวมทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพ โดยคุณลักษณะทั้งสองแง่นี้ไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้เด็ดขาดคือทั้งปริมาณและคุณภาพต้องควบคู่กันไปเสมอ ในแง่ของปริมาณ ผลของการพัฒนาสามารถมองเห็นได้เป็นวัตถุ จับต้องและวัดผลได้ง่าย เช่น เงินเดือนเพิ่มขึ้น รายได้เพิ่มขึ้น มีถนนหนทาง โรงเรียน มหาวิทยาลัย หรือโรงพยาบาล ส่วนในแง่คุณภาพ จับต้องไม่ได้วัดผลได้ยาก เช่น การพัฒนาให้ประชาชนมีความซื่อสัตย์สุจริต รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร รักระเบียบวินัยและความสะอาด เป็นต้น และเป็นความจริงเสมอว่า การพัฒนาส่วนใหญ่เน้นในแง่ของปริมาณทั้งสิ้น เพราะสามารถที่จะวัดได้ ยิ่งสังคมเจริญมากขึ้นเท่าไร การพัฒนาจำเป็นต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่รู้เฉพาะเรื่องของสาขาที่ตนชำนาญ โดยขาดความสนใจในความเป็นมนุษย์ในวงกว้างออกไป การวัดผลการพัฒนาจึงเน้นไปที่ความสำเร็จในด้านสาขาวิชาชีพของตนเป็นส่วนใหญ่ เช่น นักเศรษฐศาสตร์วัดผลสำเร็จของตนด้วยการเพิ่มผลผลิต รายได้ประชาชาติ เพิ่มการส่งสินค้าออก เพิ่มการอุตสาหกรรม และเพิ่มการลงทุน เป็นต้น โดยคำนึงถึงมนุษย์น้อยมาก (สุลักษณ์ ศิวรักษ์. 2519 : 9-23)

ปัญหาการพัฒนา คือ ความคิด ความคิดที่ถูกแบ่งแยกออกเป็นส่วนๆ (Compartmentalized) เช่น ความคิดทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมพัฒนาแยกส่วนแล้วเกิดเป็นปัญหาว่าด้านใดสำคัญกว่ากัน ธรรมชาติหรือความจริงของสรรพสิ่งทั้งหมดไม่แยกส่วน แต่เชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกัน เศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมเชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกัน ถ้อยคำประกอบเหล่านี้เชื่อมโยงกันแบบบูรณาการจะเกิดความสมดุลหรือยั่งยืนในสมัยเดิมที่สังคมยังเป็นไปด้วยวัฒนธรรมความสมดุลในสังคมมีมากกว่าและทำให้สังคมยั่งยืนกว่า ความคิดแบบแยกส่วนนี้ได้นำไปสู่ลัทธิการพัฒนา (Developmentism) เรียกสิ่งนี้เป็นเศรษฐกิจการพัฒนาแบบแยกส่วนก็เกิดขึ้น เมื่อมุ่งโภคทรัพย์โดยยอมเสียส่วนอื่นๆ ก็เกิดผลกระทบต่อจิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม เกิดช่องว่างทางสังคม สถาบันทางสังคม เช่น สถาบันครอบครัว ชุมชนอ่อนกำลังหรือสลายตัว ไม่สามารถเป็นเครื่องกำกับควบคุมทางศีลธรรมได้ ศีลธรรมก็เสื่อมลง ดังที่มีการเอารัดเอาเปรียบ น้อฉล คอร์รัปชัน การเพิ่มขึ้นของอาชญากรรม การเอาคน ภาพโดยสรุปของสิ่งที่เรียกว่า การพัฒนาแบบไม่ยั่งยืน (Unsustainable Development) (เสาวภา ไพทยวัฒน์. 2538 : 249)

การพัฒนาภูมิปัญญาไทยประกอบด้วยขั้นตอน ดังนี้ (พีรเดช ทองอำไพ. ออนไลน์ : ม.ป.ป.)

1. รวบรวมภูมิปัญญาที่มีอยู่ให้เป็นระบบ ส่วนใหญ่เป็นการจัดเก็บฐานข้อมูลลงบนคอมพิวเตอร์
2. วิเคราะห์ จัดลำดับความสำคัญ ความเป็นไปได้ เพราะภูมิปัญญาที่เก็บมามีมากมาย บางอันมีความจำเป็นมากกว่า พอที่จะมีศักยภาพในการพัฒนา
3. นำภูมิปัญญาที่ได้มาพัฒนาต่อให้เป็นเทคโนโลยี
4. นำไปทดสอบในพื้นที่อื่น เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดขึ้นในท้องถิ่น ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นภูมิปัญญาทั้งประเทศ การจะขยายไปใช้ทั่วประเทศได้ต้องมีการพัฒนา และปรับแต่งให้เหมาะสมกับพื้นที่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหมาะสำหรับท้องถิ่นนั้นอยู่
5. การนำมาพัฒนาเป็นเทคโนโลยีที่ใช้ได้กว้างขึ้น ต้องทดสอบว่าเหมาะสมหรือไม่ จึงนำไปขยายผลต่อ

ทั้ง 5 ขั้นตอนเป็นขั้นตอนที่ใช้ในการพัฒนาภูมิปัญญาเป็นเทคโนโลยีก็ ส่วนข้อ 4 และ 5 นั้น สามารถดำเนินการอย่างไรก็ได้ให้เหมาะสม โดยการต่อยอด อนุรักษ์ รื้อฟื้น แทนที่จะไปพัฒนาเป็นเทคโนโลยีก็ได้

ส่วนแนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาไทยด้วยการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และสืบสานศิลปวัฒนธรรม วิถีความเป็นไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาอย่างจริงจัง พัฒนาหลักสูตรศึกษาเพื่อรณรงค์สร้างจิตสำนึกให้เกิดความรักถิ่นฐานและตระหนักถึงความสำคัญของจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความเป็นไทย ตลอดทั้งสนับสนุนการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และสืบสานศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ออนไลน์ : 2543)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นคือความงอกงามของหมู่ชน การพัฒนา ก็เป็นการทำให้ดีขึ้น เจริญงอกงามขึ้นเช่นกัน ดังนั้นการดำเนินงานด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นจำเป็นต้องใช้ปัญญาค้นหาสิ่งที่มีอยู่แล้ว ฟื้นฟู ประยุกต์ และประดิษฐ์เสริมสร้างสิ่งใหม่บนรากฐานสิ่งเก่าที่ค้นพบนั้น ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในตัวของมันเองก็คือพัฒนานั่นเอง และที่สำคัญอีกอย่างที่ต้องระลึกไว้เสมอก็คือ ชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญานั้นควรเป็นตัวหลักในการพัฒนา การดำเนินงานด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการคำนึงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแนวคิดนี้จึงไม่ใช่ การหวนคืนสู่วันวานครั้งที่ยังหวานอยู่ในอดีต แต่เป็นการกลับไปสู่รากเหง้าของตนเอง เพื่อที่จะก้าวต่อไปข้างหน้าอย่างมั่นใจว่าจะไม่สูญเสียเอกลักษณ์และความเป็นตัวของตัวเองไปบนเส้นทางพัฒนา นอกจากนั้น คุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ใช่อยู่ที่เพราะเป็นการปฏิบัติต่อเนื่องกันมาเท่านั้น แต่อยู่ที่คุณค่าจิตใจ ด้านความรู้สึก ด้านที่เรียกว่า พลังศีลธรรม ซึ่งถือว่ามีคุณค่าทางจิตวิญญาณสำหรับคนไทย เพราะเป็นคุณค่าทางจิตใจ

ที่กระทบส่วนที่ลึกที่สุดของความรู้สึก นักพัฒนาวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงในระดับสากลผู้หนึ่งให้ข้อคิดไว้ว่า ในการทำความเข้าใจเรื่องการพัฒนา คือ การเข้าไปยืนอยู่บนพื้นฐานของชาวบ้าน แล้วมองว่าชีวิตแต่ละคนไม่สามารถแยกจากกันเป็นส่วน ๆ ได้ ดีห่วยก็ต้องกระทบตัว ดีเท่าก็ไปกระทบห่วย แต่ตัวคุณค่าเป็นตัวแยกให้เห็นความแตกต่างในทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนและสังคมมีเรื่องของคุณค่าแฝงอยู่ แม้แต่ในเรื่องเศรษฐกิจ ซึ่งระบบเศรษฐกิจใดๆ จะปราศจากคุณค่าไม่ได้ สิ่งที่สำคัญกว่าระบบเศรษฐกิจก็คือ คุณค่าอยู่เบื้องหลังระบบเศรษฐกิจนั้น การพัฒนาที่มองส่วนทั้งหมดไม่แยกส่วนตามความหมายนี้ก็คือ ในกิจการใดๆ ก็ตามต้องไม่พิจารณาเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งของชีวิต แต่พิจารณาอย่างมองเห็นถึงความสัมพันธ์ของด้านนั้นกับด้านอื่นๆ โดยเฉพาะในด้านของคุณค่าที่แฝงอยู่ในตัวทุกคน และแม้แต่ระบบกายต่างๆ ภายนอกตัวคน เช่น ในระบบเศรษฐกิจก็มีคุณค่าของการแข่งขันหรือความร่วมมือ (เสรี พงศ์พิศ. 2536 : 65-68)

ส่วนวิธีการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถทำได้ โดยการค้นหาภูมิปัญญาที่ดั้งเดิมที่ยังมีอยู่ให้ใช้มาตรฐานภายในภูมิปัญญานั้น ๆ เองเป็นตัววัดความคิดและความไม่ใช้มาตรฐานภายนอกแล้วฟื้นฟูสิ่งที่ดีแต่คลาญความสำคัญไปแล้วนั้นขึ้นมาหรือประยุกต์โดยการตีความหรือให้ความหมายให้สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ หรือประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาใหม่ อาศัยรากฐานเดิมที่มีอยู่และได้ค้นพบนั้นหรือผสมผสานกับวัฒนธรรมที่ภายนอก ด้วยเหตุนี้ จึงไม่มีใครสามารถให้ข้อเสนอแนะแบบสำเร็จรูปกับทุกเรื่องทุกปัญหาว่าจะนำคุณค่าและประเพณีที่ดั้งเดิมในวัฒนธรรมพื้นบ้านมาประยุกต์ผสมผสานกับวัฒนธรรมอื่นหรือมาสร้างใหม่อย่างไร เพื่อให้สอดคล้องกับการแก้ปัญหาและการพัฒนาของชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ได้ เพียงแต่สามารถสรุปเป็นแนวทางให้ผู้เกี่ยวข้องในฐานะต่างๆ นำไปพิจารณาและพัฒนาต่อไปดังนี้

1. ชาวบ้าน เป็นฝ่ายสำคัญที่สุด เพราะเป็นคนในที่สามารถมองออกจกข้างในวัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างแจ่มชัดที่สุด โดยเฉพาะปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นนักฟื้นฟู ประยุกต์ และประดิษฐ์ คือคิดค้นทางวัฒนธรรมที่มีความเข้าใจในวัฒนธรรมเดิมอย่างลึกซึ้งและรู้เท่าทันวัฒนธรรมภายนอกที่เข้ามากระทบเป็นอย่างดี จะต้องใช้ภูมิธรรมและภูมิปัญญาที่ได้รับถ่ายทอดเป็นมรดกมาจากบรรพชนในการวิเคราะห์ต่างๆที่กำลังเกิดขึ้นและดำเนินอยู่ในชุมชน และใช้ปัญญานั้นพัฒนาภูมิปัญญาของตนขึ้นมาแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนต่อไป

2. พระในฐานะหนึ่งท่านเป็นชาวบ้าน แต่อีกฐานะหนึ่งท่านก็เป็นผู้นำทางความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ อยู่แล้ว ก็อาจให้ความสำคัญกับการค้นหาคุณค่าที่สามารถนำมาประยุกต์ตีความให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันและปัญหาของท้องถิ่น

3. รัฐควรเคารพความเชื่อของชาวบ้านและเปิดใจให้กว้างต่อการพัฒนาตัวเองของชาวบ้าน โดยชาวบ้านเป็นพระเอกในการพัฒนาชุมชนของตน ซึ่งรัฐบาลสนับสนุนตามความจำเป็นในสิ่งที่

อยู่นอกเหนืออำนาจการจัดการของชุมชน รัฐควรให้ปราชญ์ชาวบ้านได้มีส่วนในการวางหลักสูตร บางส่วนในระดับท้องถิ่นที่จะทำให้ชาวบ้านสามารถถ่ายทอดภูมิปัญญาและคุณค่าที่ดึงมาของชุมชน แก่ลูกหลานอย่างสอดคล้องกับแต่ละพื้นที่ไม่ใช่ทุกอย่างคิดและวางแผนจากส่วนกลางหมดแล้วมาให้ ชาวบ้านเข้าร่วมตรงปลายสุด นอกจากนี้รัฐบาลควรเน้นเรื่องการพึ่งตัวเองของชุมชน ให้ชุมชนได้ทำ สิ่งใดๆ ที่เชื่อมโยงกับภายในชุมชนและระหว่างชุมชนมากขึ้น แทนที่จะแนะนำให้ชุมชนพึ่งแต่ภายนอก เป็นหลัก

4. ปัญญาชนท้องถิ่น ที่เข้าใจวัฒนธรรมภายนอก ขณะเดียวกันสามารถเข้าใจวัฒนธรรม ภายในเป็นบุคคลที่มีสองวัฒนธรรม (Bicultural) ในตัวเองก็สามารถมีบทบาทสำคัญร่วมกับชาวบ้าน ประยุกต์และประดิษฐ์คิดค้นอะไรใหม่ๆ ออกมาที่จะช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ให้ดีขึ้น

5. นักวิชาการ โดยเฉพาะนักวิชาการในท้องถิ่น เช่น อาจารย์วิทยาลัยครูหรือมหาวิทยาลัย ในท้องถิ่นต่างๆ ควรศึกษาวัฒนธรรมจากภายนอกอย่างลึกซึ้งถึงขั้นที่จะมาประสานกับวัฒนธรรม พื้นบ้านได้ ซึ่งจะเป็นการช่วยให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีพลังพลวัตอยู่ได้ในวัฒนธรรมที่เกิดใหม่จากการ ผสมผสานนั้น

ในอีกด้านหนึ่ง นักวิชาการอาจใช้สถานภาพทางสังคมและความสัมพันธ์ที่ตนมีกับหน่วยงาน ของรัฐหรือพรรคการเมืองที่มีหน้าที่วางนโยบายผลักดันให้สิ่งที่จะเอื้ออำนวยให้การพัฒนาย่างเป็น อิสระของชาวบ้านดำเนินไปได้ แต่ต้องตระหนักว่าการปฏิบัติจริงนั้นอยู่ที่ฐานราก คือ ชาวบ้านเอง และต้องไม่ให้ความสำคัญกับการวางแผนจากส่วนกลางนี้มากนัก เพราะประวัติศาสตร์ได้พิสูจน์ถึง ความไม่แน่นอนของผู้ที่อยู่ในอำนาจ การเปลี่ยนแปลงผู้ปกครองเป็นกฎที่แน่นอนของระบอบการ ปกครองไม่ว่าในระบอบใด มีแต่การเปลี่ยนแปลงจากรากฐานหรือรากหญ้าเท่านั้นที่มีความแน่นอน และมั่นคง

6. นักพัฒนา รวมทั้งผู้ที่มีหน้าที่ต้องทำงานอย่างใกล้ชิดกับชาวบ้านที่ต้องฝึกฝนตนเอง ให้เกิดญาณพิเศษที่ไวพอ ผู้ที่มีอยู่แล้วก็ฝึกให้คมและกล้าแข็งยิ่งขึ้นในการที่จะจับเอาคำอธิบายหรือ ความหมายใหม่ที่ปราชญ์ชาวบ้านแสดงออกมา ไม่ว่าจะด้วยคำพูดหรือการปฏิบัตินำมาพัฒนาต่อ โดยร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านอื่นๆ (เสรี พงศ์พิศ. 2536 : 96-98)

ไก่อ้น

ไก่อ้น ไก่อ้นกมวย ไก่อ้น คือ ไก่อ้นชนิดหนึ่งที่เลี้ยงไว้ชน (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 122) มีรูปร่างลักษณะสง่างาม ปราดเปรียว ว่องไว โกรงกระดูกใหญ่ แข็งแรง เนื้อแน่น หากินเก่งดุร้าย และทนทานต่อคืนฟ้าอากาศ อดทนจากการต่อสู้ รู้จักหลบหลีก มีไหวพริบและชั้นเชิงในการต่อสู้

อภิชาติ รัตนวราหะ (2537 : 1) ได้กล่าวว่า ไก่ชนนับเป็นสัตว์เลี้ยงคู่บ้านคู่เมืองของคนไทย ตั้งแต่บรรพบุรุษดั้งได้ทราบกันว่าในสมัยพระนเรศวรมหาราชทรงเล่น ไก่ชนกับพระมหาอุปราช ที่เมืองหงสาวดีจนชนะทำพันทนบ้านกินเมืองได้ กีฬาไก่ชนเป็นที่นิยมของชาวไทยกันมาช้านาน ไก่ชนนอกจากเป็นเกมกีฬาแล้วยังแสดงให้เห็นถึงความเป็นนักสู้ของคนไทยประการหนึ่งด้วย ปัจจุบันสามารถส่งไก่ชนเป็นสินค้าไปยังต่างประเทศทำรายได้ให้แก่ผู้เลี้ยงไก่ชนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้พันธุ์ไก่ยังนับได้ว่าเป็นแหล่งทางพันธุกรรมไก่พื้นเมืองไทยได้เป็นอย่างดี ต้นกำเนิดไก่ชนสืบเชื้อสายมาจากไก่พันธุ์พิเศษ ซึ่งไก่สืบทอดเชื้อสายจากไก่พื้นเมืองอีกทอดหนึ่ง

ประวัติความเป็นมา

ไก่ชนพัฒนามาจากไก่บ้าน ซึ่งตระกูลของไก่บ้านหรือไก่พื้นเมือง คือ ไก่ป่า ที่เมื่ออยู่บ้านก็มีการพัฒนาสายพันธุ์อย่างหลากหลาย รูปร่างลักษณะแตกต่างกันไป ไก่ชน พัฒนามาจาก ไก่พื้นบ้าน ที่เรียกว่า ไก่คู เป็นไก่แข็งแรงปราดเปรียว ชอบการต่อสู้ เป็นยอดนักสู้ในสายเลือด อุดมมาก เลี้ยงง่าย เมื่อเจอกันเป็นต้องตีกัน มนุษย์เห็นเป็นความสนุกสนาน จึงจับไก่มาเลี้ยงให้ชนกันกลายมาเป็นการชนไก่ตามชนบททั่วไป

ไก่ชนถูกนำมาใช้ในกีฬาชนไก่หรือตีไก่เป็นที่นิยมแพร่หลายในประเทศแถบเอเชีย ได้แก่ ประเทศไทย พม่า ลาว กัมพูชา มาเลเซีย ฟิลิปปินส์และอินโดนีเซีย ส่วนใหญ่ประเทศอื่นๆ มีการเล่นไก่ชนบ้าง เช่น ประเทศสเปน เม็กซิโก บราซิล กัวเตมาลา เปรู ซึ่งในทวีปอเมริกาใต้ถือว่าการชนไก่เป็นกีฬาอย่างหนึ่ง ส่วนในทวีปยุโรปและทวีปอเมริกามีการเล่นกีฬาไก่ชนภายหลังประเทศอื่นๆ แต่การคัดเลือกและผสมพันธุ์ การฝึกฝนและเลี้ยงไก่ได้ทำอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศอังกฤษ การชนไก่ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก มีการคัดเลือก ผสมและฝึกไก่ชนกันอย่างกว้างขวาง อาชีพเพาะพันธุ์ไก่และฝึกไก่ชนเป็นอุตสาหกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของประเทศ (ชาติ วิวัฒนกุลชัย, ออนไลน์ : 2547)

การชนไก่หรือเรียกว่ากีฬาชนไก่ จากหลักฐานพบว่า กำเนิดขึ้นก่อนปี 480 (มนตรี แสนสุข, ม.ป.ป. : 8) โดยขุนศึกจากกรุงเอเธนส์ยกทัพเรือโจมตีชาวเปอร์เซียที่เกาะแซลอมิสได้พบเห็นกีฬาชนไก่ของชาวเปอร์เซียมีความพึงพอใจในความเก่งกาจของไก่ชนและความสนุกสนานที่ได้รับจากกีฬาชนไก่ จึงนำกลับมายังกรุงเอเธนส์ ประเทศกรีซและจัดให้มีการชนไก่เป็นกีฬาประจำปี

จากนั้นกีฬาชนไก่แพร่เข้าสู่กรุงโรม ประเทศอิตาลีเข้าสู่ทวีปยุโรป กีฬาชนไก่เป็นที่นิยมทั้งในประเทศอังกฤษ อิตาลี เยอรมัน สเปน และประเทศอื่นๆ ต่อมาในปี 1700 ประเทศอังกฤษมีการผสมพันธุ์ไก่ชน และฝึกให้ชนกัน เมื่อชาวอังกฤษไปตั้งรกรากในประเทศสหรัฐอเมริกาก็นำไก่ชนไปแพร่หลายกลายเป็นกีฬาอดนิม รัฐบาลของประเทศสหรัฐอเมริกาจึงได้ออกกฎหมายห้ามชนไก่ในปี 1836 เพราะเห็นว่าเป็นกีฬาที่โหดร้ายทารุณสัตว์ จากกฎหมายนี้ รัฐบาลของประเทศไทย

ในช่วงปี 2472-2478 ได้นำมาอ้างในการออกกฎหมาย โดยให้เหตุผลว่าเป็นการทารุณกรรมสัตว์ หากปล่อยให้มีการชนไก่อย่างเสรี จะทำให้ชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวไร่ชาวนาหมกมุ่นอยู่กับการพนัน จนไม่ทำมาหากิน จึงมีกฎหมายห้ามชนไก่ แต่ด้วยไก่ชนได้รับความนิยมจากชาวบ้านทั่วไป การเลี้ยงเพื่อตี หรือการพนันก็ยังมีอยู่แต่ต้องได้รับการขึ้นทะเบียนอนุญาต ไก่ชนจึงได้รับการพัฒนาปรับเปลี่ยนเรื่อยมา สูตรการเลี้ยง การคัดเลือกไก่ ถือว่าเป็นภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมและถ่ายทอดมาจนถึงปัจจุบัน

การนำไก่ลงบ่อนหรือสนามชนไก่ในสมัยโบราณทำได้โดยการนำไก่มาปล่อยให้ตีกัน ผู้คนล้อมวงเพื่อชมหรือพนันกัน ทำให้วงการไก่ชนหลังคาถันแดด รัวรอบขอบชิด จัดเป็นสัดส่วน เวทีชนจัดลานดินให้เรียบกันคอกไม้ไผ่ไม่ให้ไก่ชนหนีกันกว้างไป การต่อสู้ของไก่กำหนดระยะเวลา การตีโดยใช้กะลามะพร้าวมาเจาะรูลอยในอ่างน้ำ เมื่อน้ำเข้ากะลาจนเต็มและจมลงก้นอ่าง เรียกว่า อัน เป็นการหยุดพักให้น้ำประคบบประหม่อมให้ไก่ฟื้น โดยเร็ว ซึ่งคนที่ให้น้ำเรียกว่า มีอน้ำ นั่นเอง

ปัจจุบันไก่ชนถูกจัดว่าเป็นกีฬาประเภทหนึ่งที่ได้รับคามนิยมอย่างกว้างขวาง สร้างรายได้ให้กับผู้เลี้ยง พัฒนาการไก่ชนจึงมีขึ้นเป็นลำดับ จากไก่ป่ามาเป็นไก่บ้าน ได้รับการพัฒนาคัดเลือกพันธุ์ จนเป็นไก่ชน ทั้งนี้เพื่อนำไปชนไก่ ประกวดความสวยงาม และพัฒนาสายพันธุ์ให้ดียิ่งขึ้น

ประเภทไก่พื้นเมือง

ไก่พื้นเมืองที่คนไทยนิยมเลี้ยงกันทั่วไปนั้นสามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ (อภิชัย รัตนวราหะ. 2543 : 26)

1. ประเภทสายพันธุ์ที่ไม่ใช่ไก่ชน ไก่พื้นเมืองประเภทนี้ไม่มีการผสมพันธุ์และคัดเลือกสายพันธุ์อย่างเข้มงวด แบ่งออกได้ดังนี้

1.1 ไก่กู เป็นไก่พันธุ์หนัก ลำตัวใหญ่ ตัวเมียมีขนสีดำทั้งตัว ตัวผู้มีนิสัยชอบจิกตีกันเอง มีสีแตกต่างกันออกไป เช่น สีแดงสลับกับเขียว ดำ เทา สีเหลืองออกขาวหางสีดำ หรือสีลายอื่นๆ กล่าวกันว่าเป็นต้นตระกูลของไก่ชน

1.2 ไก่ตะเภา เป็นไก่ขนาดใหญ่ สีสวย สีนํ้าตาลออกเหลือง ขนอ่อนนุ่มละเอียดและมีขนที่หน้าแข้ง เนื้อนุ่มรสชาติอร่อย สันนิษฐานว่ามาจากประเทศจีนในระยะเวลาที่ไทยติดต่อกับการค้าขายกับจีน โดยนำเข้ามากับเรือสำเภาจึงได้ชื่อว่า ไก่ตะเภา ปัจจุบันไก่ตะเภาพันธุ์แท้เกือบจะไม่มีหลงเหลืออยู่แล้ว เนื่องจากปล่อยให้มีการผสมพันธุ์กับไก่พันธุ์อื่นๆ จนทำให้สายพันธุ์ปะปนกันหมด

1.3 ไก่แจ้ (ไทย) เป็นไก่ที่นิยมเลี้ยงเพื่อความสวยงาม ตัวเล็ก เตี้ย น้ำหนักประมาณ 500-600 กรัม มีสีต่างๆ กัน

1.4 ไก่กลายพันธุ์ เป็นไก่ที่เกิดจากการผสมพันธุ์ระหว่างไก่บ้านหลายชนิดด้วยกัน บางตัวมีลักษณะแตกต่างไปจากไก่บ้านทั่วไป เช่น ไม่มีขนที่คอ เป็นต้น

1.5 ไก่ดำ เป็นไก่ที่รูปร่างคล้ายไก่บ้านที่เลี้ยงกันอยู่ทั่วไปแต่จะมีสีดำตลอดทั้งตัว ปัจจุบันเนื้อไก่ดำเป็นที่นิยมบริโภคจึงมีราคาแพง เพราะเชื่อกันว่ารับประทานแล้วจะทำให้แข็งแรง และมีอายุยืน

2. ประเภทโก่งน เป็นโก่งนเมืองที่ได้รับการคัดเลือกและผสมพันธุ์อย่างเข้มงวดมาหลายชั่วอายุ การพัฒนาสายพันธุ์โก่งนไทยให้เป็นพันธุ์แท้เหล่านี้เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านโก่งนที่ เป็นโก่งนจึงมักจะอยู่กับชาวบ้านที่เรียกกันว่า นักเลงโก่งน

พล นิลผึ้ง (2543 : 8) จำแนกโก่งนเมืองออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ

1. กลุ่มโก่งนเมืองที่เป็นสายพันธุ์โก่งนแท้ โดยจัดอยู่ในประเภทโก่งนขนาดเล็ก
2. กลุ่มโก่งนเมืองที่เป็นสายพันธุ์โก่งนตะเภา โดยจัดอยู่ในประเภทโก่งนขนาดกลาง
3. กลุ่มโก่งนเมืองที่เป็นโก่งน โดยจัดอยู่ในประเภทโก่งนขนาดใหญ่

การแบ่งประเภทโก่งนเมืองของนักวิชาการทั้งสองท่านมีเกณฑ์แบ่งประเภทที่แตกต่างกัน โดยอภิชัย รัตนวราหะ (2543 : 32) แบ่งประเภทโก่งนบ้านโดยใช้โก่งนเป็นเกณฑ์ในการแบ่งโก่งนที่ไม่ใช่โก่งนจึงจัดอยู่ในอีกประเภทหนึ่ง ส่วนพล นิลผึ้ง แบ่งประเภทโก่งนบ้านจากขนาดตัวโก่งนซึ่งโก่งนจัดอยู่ในโก่งนบ้านประเภทที่หนึ่งเช่นกัน สรุปได้ว่าโก่งนพัฒนามาจากโก่งน ซึ่งเป็นโก่งนที่มีขนาดใหญ่ มีนิสัยชอบจิกตีกัน จึงทำให้เกษตรกรไทยเกิดความคิดที่จะพัฒนาสายพันธุ์ของโก่งนชนิดนี้ให้ตัวใหญ่ และแข็งแรงขึ้น

การละเล่นโก่งนในประเทศไทย

ประเทศไทยมีการเริ่มเล่นโก่งนตั้งแต่สมัยสุโขทัย (อภิชัย รัตนวราหะ. 2537 : 18) และถือเป็นกีฬาพื้นเมือง เป็นกีฬาประจำหมู่บ้านในยามว่างจากการทำไร่ทำนา หรือในเทศกาลต่างๆ ก็จะนำโก่งนที่เลี้ยงไว้ตามใต้ถุนบ้านมาปล้ำกันเล่น เป็นการพักผ่อน พอเห็นโก่งนน้อยก็จะปล้ำให้น้ำ ก่อนนำโก่งนมาชนกันนั้นต้องมีการเปรียบเทียบขนาดก่อน พันเดือยปล่อยให้ตีกันแล้วจับแยกให้น้ำ ถ้าเป็นการเกิดบาดแผลจากการจิกตี ก็จะใช้สมุนไพร ขมิ้นกับปูนแดงผสมกันทาที่แผล 2-3 วันก็หายเป็นปกติ จะเห็นได้ว่า การชนโก่งนเป็นการพักผ่อนภายหลังได้มีการพัฒนากติกาและวิธีการเล่นให้รัดกุมจนกลายเป็นเกมส์กีฬา ต่อมาจึงมีการเดิมพันนำไปสู่การเล่นพนันเพื่อเสี่ยงโชคและเพื่อป้องกันความสามารถของผู้เลี้ยงโก่งนในการพัฒนา คัดเลือก ปรับเปลี่ยนวิธีการเพาะเลี้ยง การฝึกฝนขึ้นเงงในการต่อสู้ต่างๆ โดยอาศัยความรู้ความชำนาญซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่สั่งสมถ่ายทอดต่อกันมา

ตามประวัติศาสตร์ กีฬาโก่งน เป็นกีฬาที่ได้รับความนิยมของบุคคลที่มีจิตใจห้าวหาญรักการต่อสู้ ถือเป็นกีฬาของชายชาติ ตั้งแต่ผู้สูงศักดิ์จนถึงสามัญชน วิถีชีวิตของชาวไทยสมัยก่อนคนที่เป็นยอดนักสู้จะต้องเลี้ยงโก่งน ดังจะเห็นได้จากพระราชประวัติตอนหนึ่งของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อครั้งทรงพระเยาว์ทรงเล่นชนโก่งนกับมังสามเกียด (พระมหาอุปราช) ของพม่า (นิสิตตั้งตระการพงษ์. 2542 : 12) ปรากฏว่าโก่งนของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ตีชนะโก่งนของมังสามเกียดทำให้มังสามเกียดโกรธแค้นมากถึงกับเอ่ยปากกล่าวถากถางว่า โกงเหลยนี้เก่งจึงหนอ พระนเรศวร

ซึ่งเป็นวีรชาติที่ยกย่องที่ทรงผู้คนทุกสถานการณ์ จึงตรัสตอบเป็นเชิงทำทนายว่า ไก่เชลยตัวนี้อะไรว่าแต่ จะดีอย่างวันนี้เลยตีเอาบ้านเอาเมืองก็ยังได้ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า ประเทศไทยมีไก่ชนที่เก่งมาก ทั้งนี้จากพระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระราชสมภพ ณ ว่างจันทร์ เมืองพิษณุโลก ทรงโปรดปรานการชนไก่มาตั้งแต่พระเยาว์ ทรงใฝ่หาความรู้และแสวงหาไก่เก่งมาเลี้ยงไว้เมื่อต้องเสด็จไปประทับในพม่าก็ทรงนำไก่ชนไปด้วย ทำให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเชื่อว่าเมื่อชนกันจะต้องชนะไก่ของพม่า ทำให้ทรงกล้าทำทนายเดิมพันบ้านเมือง

ไก่ชนในประเทศไทยเป็นไก่พันธุ์พิเศษแตกต่างไปจากไก่พันธุ์เนื้อ พันธุ์ไก่ หรือพันธุ์อื่นๆ เป็นไก่ที่มีกำเนิดและพัฒนาจากไก่พันธุ์พื้นเมืองพวกหนึ่งที่เรียกว่า ไก่คู โดยปกติไก่คูจะมีนิสัยใจคอแตกต่างจากไก่อื่น ไก่คูเป็นไก่ที่มีหลายสี มีขนาดใหญ่แต่ปราดเปรียว ไข่ดก มีเนื้อมาก แข็งแรงมีนิสัยเป็นนักสู้ ชอบตี ชอบชน บินเก่ง และทรหด (นิสิต ตั้งตระการพงษ์, 2542 : 2) กล่าวว่า ไก่ชนไทยพัฒนามากกว่า 500 ปี ในสมัยแรกๆ มี 2 พันธุ์ คือ ประคู้ไก่ฟ้า (ประคู้หางดำ) และไก่เหลืองหางขาว ปัจจุบันมีพันธุ์ไก่ชนเป็นจำนวนมากที่นักเลงไก่ชนผสมพันธุ์ขึ้นมา ทั้งเพื่อชนไก่และประกวดสามารถแบ่งตามลักษณะสายพันธุ์ที่เป็นที่นิยม (วิเชียร สันตศิริ, 2542 : 8)

การเล่นไก่ชนในประเทศไทยแต่เดิมมาไม่ใช่เรื่องการพนัน แต่เป็นการนำไก่มาปล้ำกันเพื่อฝึกซ้อมให้ไก่รู้จักชั้นเชิงการต่อสู้ และเป็นการผ่อนคลายความเครียด ความเหนื่อยล้าจากการทำงาน มีการปรับเปลี่ยนถ่ายทอดกันมาจนเป็นมรดกทางสังคมก่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน ตื่นเต้นและเร้าใจมีการพัฒนากติกาและวิธีการเล่นให้รัดกุมจนกลายเป็นเกมส์กีฬาและเป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มชนในสังคมไม่มีเรื่องของเงินทองเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ต่อมากลายเป็นเรื่องของการพนันส่วนใหญ่ไก่ที่จะพนันจะต้องชนกันหลายยกหรือตามกติกา โดยทั่วไปจะชนกัน 12 อันหรือ 12 ยก ซึ่งยกหนึ่งจะใช้เวลาประมาณ 10-25 นาที ซึ่งการชนไก่จะใช้เวลาเกือบ 1 วัน สถานที่ชนไก่ เรียกว่า สังเวียนหรือบ่อนไก่ชน ในสมัยก่อนมีอยู่มากเกือบทุกตำบลหรืออำเภอ เพราะสามารถจัดตั้งได้โดยเสรี ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลจึงได้ออกกฎหมายควบคุมการตั้งบ่อนไก่ และมีการกำหนดวันชนไก่ เนื่องจากเห็นเป็นการเล่นเพื่อการพนัน ทรมานสัตว์ เกิดการหมกมุ่นไม่เป็นอันทำมาหากิน

กีฬาชนไก่และการเลี้ยงไก่ชนยังคงเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย เป็นวิถีชีวิตและเป็นส่วนประกอบหนึ่งของวัฒนธรรมไทยที่นอกจากจะให้ความสนุกสนานแล้วยังเป็นการร่วมปะสังสรรค์กันของคนทั้งในและนอกชุมชน ก่อให้เกิดความสามัคคี การเพาะเลี้ยงไก่ชนจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อเลี้ยงไว้ชน และเพื่อความสวยงาม เป็นการอนุรักษ์และพัฒนาสายพันธุ์ที่มีลักษณะดีของไทย ซึ่งมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ เป็นที่ต้องการของนักเลงไก่ ทั้งยังสามารถสร้างรายได้สำหรับผู้เพาะเลี้ยงไก่ชน ซึ่งส่งผลต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ

การเพาะเลี้ยงไก่ชน

การเพาะเลี้ยงไก่ชนในสมัยโบราณนั้นมักจะปล่อยให้หากินเองตามลานบ้าน ลานนวดข้าว หรือตามสวนไร่นา ไก่ชนจะไม่ค่อยขาดอาหารไม่ว่าจะเป็นแร่ธาตุหรือวิตามินต่างๆ เพราะไก่ได้สิ่งเหล่านี้จากแมลง มด ปลวก ผักสด หญ้าสด กรวดทราย เมล็ดถั่ว งาต่างๆ ส่วนพวกคาร์โบไฮเดรตก็ได้จากข้าวเปลือก ข้าวสาร รำ แกลบ และปลายข้าวที่ตกหล่นตามท้องไร่ท้องนา หรือลานบ้านสมัยนั้นชาวบ้านไม่ต้องกังวลเกี่ยวกับเรื่องอาหารเพียงแต่หาน้ำสะอาดแช่ใบตะไคร้ให้กินบ้าง หรือโปรยข้าวเปลือกให้กินเป็นครั้งคราว พอถึงเวลาก็อุ้มไปชนกับเพื่อนบ้าน บางส่วนจะเลี้ยงไว้เพื่อความเพลิดเพลิน ถ้าไก่ชนตัวใดชนแล้วได้ชนะก็จะเป็นที่กล่าวขวัญ นับเป็นเกียรติแก่เจ้าของ จึงปรับปรุงการเลี้ยง การคัดเลือกสายพันธุ์นำไปสู่การซื้อขายสร้างรายได้ให้แก่เจ้าของนั่นเอง นักเลงไก่ก็คัดเลือกพันธุ์ โดยจัดการนำพ่อและแม่พันธุ์จากสายพันธุ์ต่างๆ ที่มีชื่อเสียงในเรื่องการชนไก่ มีลักษณะและคุณสมบัติตามจุดประสงค์เป็นยอดไก่ เต็มไปด้วยความสามารถ มีคุณภาพมาดำเนินการเลี้ยงขยายพันธุ์ต่อไป การเพาะเลี้ยงไก่ชนจึงจำเป็นต้องอาศัยการแสวงหาไก่พันธุ์ดีมาเลี้ยง ควบคู่กับการเลี้ยงอย่างถูกต้องตามวิธีการให้อาหารที่ถูกสัดส่วน ออกกำลังกายสม่ำเสมอ ฝึกซ้อมดี ให้น้ำดี ไม่มีโรคภัย ดูแลสุขภาพให้ดีเป็นปกติอยู่เสมอ ก็จะทำให้ไก่ชนตัวนั้นเป็นยอดไก่เป็นที่ปรารถนาของนักเลงไก่ และมีราคาแพงก่อให้เกิดรายได้สำหรับ ผู้เลี้ยงไก่ชน อาชีพการเพาะเลี้ยงและการฝึกไก่ชนก็เจริญเติบโตขึ้น การคัดเลือก การผสมพันธุ์เพื่อให้ได้ไก่ชนที่เป็นนักต่อสู้ ทรหด อุดม แข็งแกร่ง และมีลักษณะที่พึงประสงค์ จึงเป็นที่นิยมมากยิ่งขึ้น การเพาะเลี้ยงไก่ชน จึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสมไว้ เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ส่งสืบทอดสืบต่อกันมา

กติกาการชนไก่ (วรลักษณ์ ยิงโสภณวิชย์, ออนไลน์ : ม.ป.ป.)

1. เงินเดิมพัน เมื่อเปรียบไก่ได้แล้วให้สองฝ่ายตกลงเก็บเงินเดิมพันไปวางไว้กับผู้รักษาเงินบ่อนก่อนปล่อยไก่เข้าชนกัน ไก่ที่ยังไม่วางเงินเดิมพันจะนำเข้าไปชนไม่ได้ เมื่อทั้งสองฝ่ายวางเงินเดิมพันแล้วยังไม่ถึงลำดับเข้าชน ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะถอนเงินเดิมพันคืนไม่ได้ (เว้นแต่ถึงเวลา 17.00 น.) เพราะมีเวลาชนกันน้อยอาจจะไม่ได้กินกัน ทางบ่อนยินดีคืนเงินให้ด้วยระยะซ้อมกินกัน 2 นาที ระยะชนกัน 10 นาที ภาชนะดังกล่าวตั้งเมื่อเวลาปล่อยไก่หากตัวใดตัวหนึ่งวิ่งหนีก่อนอันซ้อมจมน ถือว่าไม่สู้แม้จะมีแผลหรือถูกเคี้ยวก็ต้องยกเลิกกัน ถ้าหากตัวหนึ่งตัวใดวิ่งหนีพร้อมกับอันซ้อมตก 2 นาที จมนหรือเสียงโปกดังขึ้นครั้งที่หนึ่ง หรือหลังจากนั้นถือว่าเป็นแพ้โดยเด็ดขาด

2. ซ้อมปากปล่อยหาง ก่อนปล่อยไก่เข้าชนกัน ฝ่ายหนึ่งสงสัยว่าไก่ของตนไม่สู้เต็มตัว เสนอให้ผู้ปล่อยไก่อีกฝ่ายหนึ่ง และผู้ควบคุมการชนไก่ ในสังเวียนทราบล่วงหน้าว่าฝ่ายตนต้องการซ้อมปากเป็นสัญญากินกัน เมื่อทั้งสองฝ่ายปล่อยไก่เข้าชนกันแล้วฝ่ายหนึ่งเห็นว่าไก่ฝ่ายตนทำท่าจะไม่สู้จะบอกอีกฝ่ายหนึ่งว่าซ้อมปากกินกันไม่ได้ต้องถือเอาอันซ้อม 2 นาที เป็นเกณฑ์ ถ้าหากผู้ปล่อยมีความประสงค์จะปล่อยหางกินกันก็ได้ แต่ทั้งสองฝ่ายต้องเสนอให้ผู้คุมบ่อนการชนไก่ก่อนปล่อยหางเข้าชนกัน เพื่อตกลงกันเป็นที่แน่นอนแล้ว มิฉะนั้นจะถือว่าเอาอันซ้อม 2 นาที เป็นเกณฑ์

3. ถูกหักวงหนี ในระหว่างชนไก่กัน ตัวหนึ่งตัวใดถูกหักวงหนีและออกปากร้องยังไม่ถือว่าแพ้ ต้องปล่อยจนหมดยกนั้นก่อนให้ทั้ง 2 ฝ่ายรับไปให้น้ำ 10 นาที เมื่อเสียงโปกดังขึ้นให้ทั้งสองฝ่ายนำไก่ไปปล่อยชนในสังเวียน หากตัวหนึ่งวงหนีไม่สู้จึงถือว่าเป็นแพ้ถ้าหากตัวที่วงหนีออกปากร้องในยกก่อนยังสู้อยู่ต้องชนกัน ไปจนกว่าจะแพ้หรือชนะ

4. จับเข้าหากัน ไก่ทั้งคู่อยู่ห่างกันไม่พองสร้อยต่างยืนเฉยอยู่ ตัวหนึ่งวงหนีและอีกตัวหนึ่งไม่ไล่ตาม ผู้ควบคุมการชนไก่มีสิทธิ์จับตัวต่อเข้าหาตัวรองทุกครั้ง ถ้าหากตัวหนึ่งหรือทั้งสองดาบอด ผู้คุมการชนไก่มีสิทธิ์จับข้างตาดิเข้าหากัน หากตัวหนึ่งก้มหัวลงอยู่ได้อีกตัวหนึ่งยืนเฉยต้องปล่อยไปจนหมดยกนั้น เพราะถือว่าไก่ทั้งสองอยู่ใกล้ชิดกัน

5. จับไก่ก่อน เมื่อไก่ทั้งคู่ชนกันในสังเวียนก่อนถึงยกให้น้ำ ถ้าหากผู้ปล่อยไก่จับฝ่ายตนก่อนถือว่าเป็นแพ้ ไม่ว่าจะป็นต่อหรือป็นรอง ถ้าหากไก่ตัวหนึ่งกำลังวงหนีอยู่ในสังเวียน ผู้ปล่อยไก่ตัวนั้นยังไม่ทันจับออก ผู้ปล่อยไก่ที่กำลังติดตามจับไก่ของตนก่อน ผู้ควบคุมการชนไก่จะตัดสินแพ้ทั้งคู่ (เว้นแต่ทั้งคู่ไล่ติดตามออกนอกสังเวียน ผู้ปล่อยไก่ทั้งสองฝ่ายจับไก่เข้าในสังเวียนได้) ถ้าหากผู้หนึ่งผู้ใดจับไก่ที่กำลังชนกันในสังเวียนไม่ว่าตัวใดผู้หนึ่งจะต้องรับผิดชอบต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแก่ไก่คู่ นั้นจะต้องชนกันไปจนแพ้ชนะ ถ้าหากฝ่ายใดไม่ยอมชนต่อเมื่อยกนั้น ผู้คุมการชนไก่จะตัดสินเป็นแพ้

6. ไก่ดาบอด ไก่ตัวหนึ่งตัวใดดาบอดข้างหนึ่ง และอีกข้างหนึ่งถูกตีเหล็กหรือเลือดปกคลุมแก้วตาดำไม่เห็นคู่ต่อสู้ ยังไม่ถือว่าแพ้ เพราะไก่ตัวนั้นยังสู้อยู่ต้องปล่อยไปจนหมดยก เมื่อเสียงโปกดังขึ้น ผู้ควบคุมการชนไก่จะได้พิสูจน์ทันที ถ้าปรากฏว่าดาบอดทั้งสองข้างจริงถือว่าเป็นแพ้ ไก่ตัวใดถูกตีดาบอดทั้งสองข้างในยกนั้น ยังไม่ถึงเวลาพิสูจน์ บังเอิญตัวดาบอดทั้งสองข้างตีตัวตาดิวงหนีหรือออกปากร้อง เป็นแพ้ ต้องปล่อยไปจนหมดยกนั้น เมื่อเสียงโปกดังขึ้นผู้ควบคุมการชนไก่จะได้พิสูจน์ตัวดาบอดก่อนทันที ถ้าเข้าลักษณะดาบอดทั้งสองข้างถือว่าเป็นแพ้ และตัวตาดิที่วงหนีล่วงหน้าไม่สู้ถือว่าแพ้ทั้งคู่ยกเล็กกัน

7. หนียกสุดท้าย ไก่คู่หนึ่งคู่ใดชนกันระหว่าง 12 อันยกสุดท้ายหรือจะถึงเวลา 19.00 น. ตามนาฬิกาของบ่อนที่จัดไว้ปรากฏว่าตัวใดตัวหนึ่งหนีหน้าอีกฝ่ายหนึ่ง นักพนันทั้งหลายจะถือว่าเป็นแพ้ไม่ได้ต้องปล่อยไปจนหมดยกนั้น หรือหมดเวลา 19.00 น. เสียงโปกดังขึ้น ผู้ควบคุมการชนไก่จะให้ผู้ปล่อยจับเช็ดหน้าทันทีขณะที่อยู่ในสังเวียน เมื่อเช็ดหน้าเสร็จแล้วให้ปล่อยไก่ทั้งสองตัวเข้าหากัน ถ้าตัวหนึ่งไล่จิกหัวหรือจิกอีกตัวหนึ่งไม่จิกตอบหรือจิกแล้วบิดหน้าหนีเพียงครั้งเดียวถือว่าเป็นแพ้ ถ้าหากตัวที่เคยวงหนีจิกตอบแล้วไม่บิดหน้าหนีถือว่าเป็นเสมอกัน ต้องยกเล็กกัน และเมื่อทั้งสองฝ่ายปล่อยไก่เข้าหากันตัวต่อยืนเฉยอยู่ไม่ไล่จิกและ ตัวรองก้มหัวไม่บิดหน้าหนี ถือว่าเสมอยกเล็กเช่นกัน ถ้าหากฝ่ายหนีหน้ายกสุดท้ายหรือหมดเวลาดังกล่าว จับไก่ออกสังเวียนไป โดยไม่ทำตามคำสั่งผู้คุมการชนไก่ ถือว่าเป็นแพ้ตัวหนึ่งตัวใดเข้าปล่อยชนกันยกสุดท้าย ไม่ยอมสู้กับคู่ต่อสู้ ถือว่าเป็นแพ้เด็ดขาด

8. ปากเดียวหลุด ถ้าหากปากไก่อตัวใดตัวหนึ่งหลุดออก จะใช้ปากไก่อใหม่สวมแทนได้ และไก่อตัวใดติดจนหลุดจะใช้เดียวที่หลุดผูกติดได้ เมื่อหมดยกพักให้น้ำ ถ้าหากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดใช้เดียวไก่อตัวอื่นผูกแทน หรือโลหะสวมหรือผูกแทนถือว่าเป็นแพ้

9. ไก่อูกยาพิษ เมื่อเจ้าของไก่อทั้งสองฝ่าย ได้วางเงินเดิมพันกับผู้รักษาเงินบ่อนแล้วยังไม่ถึงลำดับเข้าชนกัน ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าไก่อของตนถูกวางยาพิษ ต้องแจ้งให้เจ้าของบ่อนหรือผู้คุมการชนไก่อจะสั่งยกเลิกและคืนเงินเดิมพันที่วางไว้ ถ้าหากพิสูจน์แล้วไม่เป็นความจริง เจ้าของไก่อจะต้องนำไก่อตัวนั้นเข้าชนตามลำดับที่จัดไว้ ถ้าไม่นำไปชนตามลำดับ ผู้คุมการชนไก่อจะตัดสินไก่อตัวนั้นว่าแพ้ เมื่อทั้งสองฝ่ายปล่อยไก่อเข้าชนกันแล้ว ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะมากล่าวหาว่าไก่อของตนถูกวางยาพิษ ต้องปล่อยชนกันแพ้หรือชนะ

10. ไม่ให้บิดพลิ้ว ไก่อทุกคู่เมื่อชนกันถึงอันยกพักให้น้ำ 10 นาที เสียงโປ้กดังขึ้นทั้งสองฝ่ายนำไก่อเข้าชนต่อไป หากฝ่ายหนึ่งนำไก่อเข้าไปคอยอยู่ในสังเวียนอีกฝ่ายหนึ่งทำท่าบิดพลิ้วไม่รับนำไก่อเข้าชนตามกำหนด ผู้คุมการชนมีสิทธิ์สั่งตั้งอันซ้อม 2 นาที ถ้าหากอันซ้อมจมนลง เสียงโປ้กดังขึ้นก่อนนำไก่อเข้าไปในสังเวียน ผู้คุมการชนไก่อจะตัดสินใจให้ไก่อตัวนั้นแพ้

11. ยกโดยลำพัง ไก่อคู่หนึ่งคู่ใดชนกันไม่ถึง 12 อัน หรือหมดเวลา 19.00 น. ถ้าหากเจ้าของหรือผู้ปล่อยไก่อทั้งสองฝ่ายตกลงยกเลิกกันเอง โดยไม่ได้รับความยินยอมจากผู้ควบคุมบ่อนไก่อ 19.00 น. เสียงโປ้กดังขึ้น ผู้ควบคุมการชนไก่อ จะให้ผู้ปล่อยจับเช็ดหน้าทันทีขณะอยู่ในสังเวียน เมื่อเช็ดหน้าเสร็จแล้วให้ปล่อยไก่อทั้งสองตัวเข้าหากัน ถ้าตัวหนึ่งไล่จิกหัวหรือจิกอีกตัวหนึ่งไม่จิกตอบหรือจิกแล้วบิดหน้าหนีเพียงครั้งเดียวถือว่าเป็นแพ้ ถ้าหากตัวที่เคยวิ่งหนีจิกตอบแล้วไม่บิดหน้าหนีถือว่าเป็นเสมอกัน ต้องยกเลิกกัน และเมื่อทั้งสองฝ่ายปล่อยไก่อเข้าหากันตัวต่ออันเฉยไม่ไล่จิกและ ตัวรองก้มหัวไม่บิดหน้าหนีถือว่าเป็นเสมอกัน ยกเลิกเช่นกัน ถ้าหากหนีหน้าสุดท้าย หรือ หมดเวลาดังกล่าวจับไก่อออกสังเวียนไปโดยไม่ทำตามคำสั่งผู้คุมการชนไก่อถือว่าเป็นแพ้ตัวที่ปล่อยชนกันยกสุดท้าย ไม่ยอมสู้กับคู่ต่อสู้ ถือว่าเป็นแพ้เด็ดขาดจะต้องเสียค่าน้ำทั้งสองฝ่าย คือร้อยละ 5 บาท ตามจำนวนเงินเดิมพันที่วางไว้

12. ห้ามของมีนเมา เมื่อปล่อยไก่อเข้าชนกันแล้ว เจ้าของหรือผู้ปล่อยไก่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเห็นว่าไก่อตนสู้ฝ่ายตรงข้ามไม่ได้ จะนำเอาของมีนเมา หรือสิ่งอื่นใดให้ไก่อกินไม่ได้ ถ้าหากไก่อตัวใดเข้าไปในสังเวียนไม่ยอมสู้กับคู่ต่อชนคือไม่จิกตอบ ไม่ยื่นตะ นอนอยู่กับพื้นตลอดยกนั้น เมื่อเสียงโປ้กดังขึ้น ผู้คุมการชนไก่อจะตัดสินไก่อตัวนั้นแพ้

ประโยชน์ของการเลี้ยงไก่อชน

กรมวิชาการเกษตร (2536 : 12) ได้สรุปถึงประโยชน์ของไก่อชนไว้ 5 ประการคือ

1. เป็นแหล่งอาหารโปรตีนของชาวบ้านในชนบทที่มีราคาถูก ง่ายสะดวกที่สุด
2. เป็นรายได้เสริมแบบกระแสรายวันของครอบครัวเกษตรกร
3. เนื้อของไก่อพื้นเมืองรสชาติดี แน่น และไขมันน้อย ทำให้ไก่อชนมีราคาสูงกว่าไก่อกระทง

4. ไม่ต้องใช้เทคนิคสูง และมีราคาแพง

5. สอดคล้องกับระบบเกษตรผสมผสานหรือแบบไร่นาสวนผสม

เกรียงไกร โขประการ และคณะ (2543 : 48) ได้ศึกษาถึงวัตถุประสงค์ของผู้เลี้ยงไก่ชน แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มคือ

1. เพื่อเป็นอาหารในครอบครัวโดยรู้จักกันในชื่อไก่พื้นเมืองหรือไก่ไทย และถ้ามีปริมาณมากพอก็จำหน่ายเป็นรายได้เสริม

2. เลี้ยงเพื่อความเพลิดเพลินหรือความสวยงาม

3. เลี้ยงเพื่อเป็นกีฬา เรียกว่า ไก่ชนหรือไก่ตี

ไก่ชนสายพันธุ์ท่าพริก ตำบลท่าพริก อำเภอเมือง จังหวัดตราด

ประวัติการเลี้ยงไก่ชนของจังหวัดตราด ไม่มีบันทึกเป็นตำราไว้เด่นชัด จากคำบอกเล่าของเซียนไก่รุ่นเก่ากล่าวไว้ว่า ไก่ชนมีมานานพร้อมกับต้นกำเนิดของคนในท้องถิ่นตั้งแต่บรรพบุรุษชาวบ้านเลี้ยงไว้เป็นอาหารและนำมาชนเพื่อความเพลิดเพลินยามว่าง ไก่ชนตราดของแต่ละพื้นที่ก็จะมีเชิงการตีที่แตกต่างกันออกไป แต่ต้นกำเนิดไก่เชิงที่เซียนกล่าวไว้และให้การยอมรับว่าเป็นสุดยอดต้นตำรับเชิงที่มีความโด่งดัง ตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน นั่นคือ ไก่ชนสายพันธุ์ท่าพริก เป็นไก่ลูกเหล่าจากหมู่บ้านท่าพริก ซึ่งท่าพริก เป็นตำบลหนึ่งในอำเภอเมือง จังหวัดตราด ผู้สูงอายุเล่าว่าตรงทำน้ำศาลเจ้าพ่อท่าพริก มีต้นพริกใหญ่ขึ้นอยู่หนึ่งต้น ลำต้นสูงใหญ่มาก ครั้นต้องการเก็บเมล็ดพริกไปปรับประทานต้องใช้ไม้สอย ประกอบกับทำน้ำแห่งนี้เป็นบริเวณที่ชาวบ้านใช้เป็นทำน้ำเทียบเรือสินค้า มีเรือใบลำใหญ่บรรทุกสินค้าต่างๆ เช่น มูลเป็ด มูลไก่ กากปลา หรือสินค้าอื่นๆ ที่ชาวบ้านหามาได้นำมาขายที่นี่ ส่วนมากจะซื้อขายกันในช่วงบ่าย เพราะเรือหาปลาออกหาปลาในช่วงบ่ายและกลับเข้ามาขายของวันรุ่งขึ้น เวลาช่วงเรือเข้าจะมีสัญญาณเป่าแตรเสียงยาว แสดงว่าปลามาก ถ้าเป่าแตรเสียงสั้นแสดงว่าปลาน้อย ชาวบ้านจะมาซื้อขายกันที่นี่ ชาวบ้านจึงเรียกว่า ท่าพริก นับตั้งแต่นั้นมา พร้อมทั้งนำไปตั้งชื่อว่า ตำบลท่าพริก มาจนถึงปัจจุบัน โดยชาวบ้านในพื้นที่มีอาชีพทำนาและทำสวนปลูกพริกขายตามชื่อ นอกจากจะมีความดังเรื่องปลูกพริกได้งามและเผ็ดเป็นเลิศแล้วท่าพริกยังมีของดีอีกอย่างคือ ไก่ชน ที่มีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วประเทศ รวมทั้งในประเทศอินโดนีเซียด้วย ไก่ชนท่าพริกจะมีความโดดเด่นมากเรื่องชั้นเชิง จุดเด่นของไก่ชนท่าพริกต้นตำรับ คือ

1. ไก่ชนท่าพริกมีโครงสร้างใหญ่ อาจมีน้ำหนักถึง 4 กิโลกรัม

2. ไก่ชนท่าพริกจะมีสี่กระดูกงาค่าเป็นสี่หลัก ส่วนสี่อื่นจะมีประปราย

3. ไก่ชนท่าพริกจะมีเชิงชนแน่นลือค มูล และมัด มีความรวดเร็วมากกว่าสายอื่นๆ

ไก่ชนท่าพริกถือว่าเป็นตระกูลไก่เชิงโดยกำเนิดมีการผสมและพัฒนาสายเลือดมาตั้งแต่อดีตและยังเป็นต้นกำเนิดสายเลือดเชิงให้กับไก่เชิงอีกหลายพื้นที่ตลอดระยะเวลา 20 ปีที่ผ่านมา มีเซียนไก่

จากหลายๆ แหล่งเข้ามาจำหน่ายแม่พันธุ์จากถิ่นนี้ไปเพื่อพัฒนาสายพันธุ์จนได้ดี เช่น ไก่มีนบุรี หนองจอก ไก่พนัสชลบุรี ไก่โคราชวังน้ำเขียว ไก่ปากช่องเขาใหญ่ ไก่โชนคอนเมือง ฟาร์มเรือนโรจน์ลพบุรี ไก่ไทยลำพูนเหล่าป่าก้อย เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่มีสายเลือดมาจากท่าพริกผสมอยู่ทั้งสิ้น

ส่วนชั้นเชิงของไก่ชนท่าพริก นิสัยของไก่ท่าพริกเป็นไก่ที่ชอบเล่นเชิงมาก มีการถ่ายทอดมาโดยสายเลือดจนถึงปัจจุบัน โดยช่วงยกแรกนิสัยการชนนั้นจะตีคู่ต่อสู้บ่อย แต่จะเล่นเชิงให้คู่ต่อสู้เหนื่อยล้าและหลงทางเสียก่อน หลังจากนั้นเมื่อขึ้นยกสองจะเริ่มเป็นฝ่ายเข้าทำ และมักจะทำได้ตีคู่ต่อสู้จับทางลำบาก เนื่องจากเป็นไก่ฉลาดมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเชิงและพลิกแพลงการใช้อยู่ตลอดเวลา เช่น เมื่อไม่ได้เชิงบนกดขี่ ไม่ลง ก็จะลงคุมเชิงล่างเข้าชุกปีก ตีตัว ตีหลัง หรือมุดหางตีท้ายทอย เป็นต้น ซึ่งเพลงการตีจะเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์ จัดอยู่ประเภทไก่ ไอคิวสูง คู่ต่อสู้แก่ทางลำบาก เชิงการตีของไก่ท่าพริกสามารถจำแนกออกเป็นกระบวนท่าได้ดังนี้

1. เชิงล็อกคอบน ลักษณะเป็นการชนล็อกคอ ประชิดวงในหนาแน่น กดและจีคอคู่ต่อสู้ให้ต่ำลงมา แล้วไล่คอจากสามเหลี่ยมมาถึงท้ายทอยแล้วดึงตี บางตัวอาจจะล็อกตีเฉพาะส่วนหัว แต่บางตัวอาจจะมีการตีหลังและ ลำตัวด้วย

2. เชิงจับบน ลักษณะเป็นการเข้าทำเร็วขึ้นกดขี่ คล้ายกับเชิงล็อกคอบน แต่ไก่จะเน้นไปที่การใช้คอทับไหล่คู่ต่อสู้แล้วกดให้ย่อต่ำลง บางตัวจะจิกหลังหรือปีกตีตัว แต่บางตัวจะเอี้ยวคอมาจิกหัวตีหน้า ตีตา

3. เชิงสองคอ ลักษณะไก่ชนสองคอเป็นไก่เดินบนจัด กอด กดขี่ซ้ายขวา เป็นไก่ที่ชอบเล่นคอ ตีคออ่อนจิกซ้ายขวาได้ ชอบเอาอกทับไหล่คู่ต่อสู้หัวกดไปที่กลางหลัง ไส้กดตั้งแต่หลังคอและหัวจึงดึงท้ายทอยตี โดยเฉพาะไก่ที่มีเชิงพิงแปะหน้าตี เดินช้า ส่วนมากจะเสียไฟหางหน้าให้ตีเสมอ

4. เชิงเอี้ยวคออ่อน ลักษณะเป็นไก่เชิงบน ชอบปล้ำคอและจีคอคู่ต่อสู้ หลังจาก นั้นจะเอี้ยวคอมาจิกหัวตี เป็นไก่ที่เข้าทำเร็ว ตีประชิดวงใน

5. เชิงสองคอสองปีก ลักษณะเป็นเชิงการชนที่ฉลาดมีลูกหากินมาก การเข้า ทำเชิงจะเร็ว เป็นไก่กอด กด ขี่ เล่นเชิงบนก่อน แต่เมื่อพลาดท่าเพลิงพล้ำคู่ต่อสู้ หรือเจอไก่ที่สูงกว่า กดไม่ลง จะเปลี่ยนท่าจากเชิงบนลงมาเป็น เชิงล่าง มุดปีก มัดปีกตี เมื่อได้จังหวะก็จะหาโอกาสขึ้นมาทำเชิงบนตีคู่ต่อสู้อีกครั้ง และจะเล่นเชิงสลับกันทำให้คู่ต่อสู้สับสน

6. เชิงล่าง ลักษณะเป็นไก่ที่ชอบเล่นเชิงล่างก่อนขึ้นบน โดยการวิ่งล่อ เข้ามุดปีก มัดปีกตีหน้าขาและลำตัว และเมื่อคู่ต่อสู้อ่อนล้าได้จังหวะก็จะขึ้นจากมุดปีกมาจิกคอตีจากด้านหลัง และเล่นเชิงบนสลับไปด้วย

7. เชิงมุดมัดปีกตีสาวป จะเป็นเชิงการทำต่อเนื่องจากเชิงอื่นๆ เป็นการ ซ่อนหัวไม่ให้คู่ต่อสู้เห็น และเป็นการพักเหนื่อยไปด้วย เมื่อได้โอกาสจะมุดหัวขึ้นบนดึงท้ายทอยตีสีข้างหลัง และหัวส่วนท้ายทอย

8. เริงมุดหว่างขาไถนาดีหลัง เป็นเริงต่อเนื่องจากเริงอื่นๆ นิยมทำसान ต่อจากเริงล่าง มุดหว่างขาตันขึ้นให้คู่ต่อสู้เสียหลักแล้วขึ้นมาตี บางครั้งเป็นการหยุดพักเหนื่อยหลบหัวไม่ให้คู่ต่อสู้ เห็น หายเหนื่อยก็จะลุกขึ้น ดันให้คู่ต่อสู้เสียจังหวะแล้วขึ้นมาตี

โดยเริงของไก่ชนที่พริกที่กล่าวมาสามารถที่จะทำต่อเนื่องและประสานกันได้ ในไก่เริงดี ตีฉลาดจะทำให้หมดทุกเริง ชนแต่ละยกจะมีการทำเริงไม่เหมือนกัน มีการสลับเปลี่ยนเสมอ แต่บางตัว ก็ทำได้แค่บางส่วนเท่านั้น เริงไก่ทำพริกเป็นเริง ที่ถ่ายทอดมาทางสายเลือด ลักษณะไก่ทำพริก ถ้ามองจากรูปทรง ความสวยงาม อาจจะเป็นรองไก่ภาคอื่น ๆ อยู่บ้าง เนื่องจากนักเล่นที่นี่ไม่ได้เน้นไปที่ ลีลี้นสวยงามตามตำราจากเขตภาคกลาง เน้นไก่ชนเก่ง ไก่ตราดแท้รูปร่างจะไม่โปรง ขาสั้นแต่ไม่ถึงกับเตี้ย ออกล้าคอสั้น แต่มีกระดูกที่หนาแข็งแรง ซึ่งการที่ไก่มีลักษณะเช่นนี้นั้นจะมีผลเกี่ยวกับเริง การตีด้วย ขายาวเริงไม่ดี เดินช้า การเล่นสีจะเป็นสีไหนก็ได้ แต่ไก่ตราดส่วนมากจะเป็นสีผสม ประคู้กับเหลือง ซึ่งคนเล่นจะเน้นไปที่เริงดีตีเก่ง เกล็ดแข่งกับสีชนจะมาเป็นรอง รูปทรงภายนอกของไก่ตราด - ทำพริกได้ดังนี้

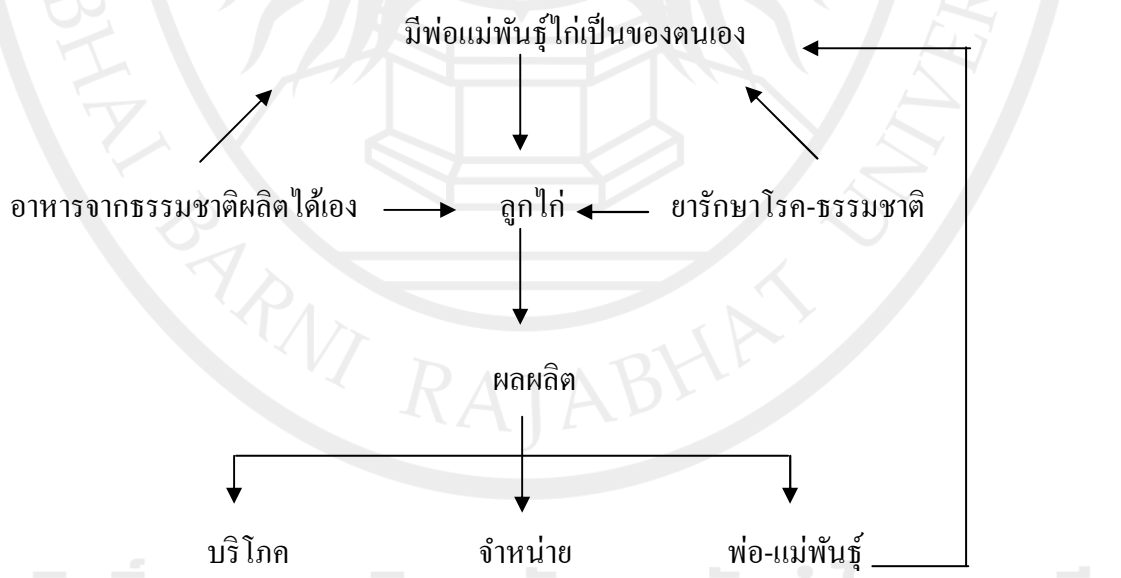
1. รูปทรง เป็นไก่ขนาดกลางน้ำหนักโดยเฉลี่ยไก่หนุ่ม 2.9 - 3.0 กก. ไก่ถ่าย 3.0 - 3.3กก.
2. สีไก่ตราดโดยส่วนมากจะเป็นไก่สีผสม เขียนไม่ได้เน้นว่าจะต้องตรงตามตำรา เน้นฝัดันไก่เป็นหลัก สีที่พบมากจะเป็น สีประคู้แดง สีเหลืองหางดำ สีเขียว
3. หน้า รูปหน้าเล็ก เรียวแหลม ตุ่มหูเล็กติดหน้า เหนียงเล็กรัดตึงไม่หย่อนยาน โขนงคิ้ว นูนพอประมาณ ตาพอดีไม่ลึกหรือตื้นไป หงอนหินกอดกระหม่อม ไม่ใหญ่แต่ยาวถึง โคนปาก ปากคล้ายปากนกแก้ว ส่วนบนโค้งงอส่วนล่างเรียวยาวรับกับปากบน สีปากรับสีแข้ง รูปหน้าจัดอยู่ในประเภทไก่ฉลาด บางตัว อาจมีเครา และขนขึ้นบริเวณส่วนหน้าและหัวคอกมาก ขนตามตัวจะดก
4. คอ เป็นไก่ปล้องคอถี่ใหญ่สมส่วนกับตัว คอไก่ตราดจะมีความแข็งแรงมากเนื่องจาก เป็นอวัยวะส่วนที่ ต้องใช้ กัด ขี คู่ต่อสู้
5. ลำตัว เป็นไก่หนา ออกหนา ลำตัวจับบานหัวบานท้าย โคนหางใหญ่ก้านหางพุ่งโค้งลงดิน
6. ปีก พบมากที่สุดจะเป็นปีกสีดำสนิท ปีกแข็งแรง ขนปีกหนา
7. ขา - แข็ง โคนขาแข็งแรงมีกล้ามเนื้อเด่นชัด แข็งเรียวกลม แต่ขา - แข็งไก่ทำพริก จะสั้นกว่าไก่ ภาคกลาง เมื่อเปรียบไก่ถึงแม้จะน้ำหนักเท่ากัน แต่ไก่ทำพริกจะเป็นไก่ที่สั้นเตี้ยกว่า
8. ขน - สร้อย ไก่ตราดเป็นไก่ที่ขนหนา สร้อยหนา โดยเฉพาะไก่ที่เล่นเริงเก่งๆ ขนหัวแทบจะไม่หลุดเลย สร้อยและขน โดยส่วนมากที่พบจะเป็นสีเหลืองและประคู้แดง

ลักษณะไก่ทำพริกมองดูจะเป็นไก่ที่ไม่มีความสวยงามสง่าเหมือนเช่น ไก่ภาคกลางนัก เพราะเป็นไก่ที่ตัวใหญ่ลำแต่ช่วงขาจะสั้นเตี้ย แต่ลักษณะ ที่ออกมาเช่นนี้เป็นพันธุกรรมของไก่

และเกี่ยวไปถึงเชิงการชน "ไม้คราดที่ล่าเตี้ยจะเป็นไม้ที่เล่นเชิงได้เร็วและดีมาก ต่างจากตัวที่ขายาวสูง การเล่นเชิง จะช้าและความเก่งจะลดลง" การพัฒนาสายพันธุ์ไม้ทำพริกในอนาคตเขียวนและชุ่มที่เพาะในปัจจุบันได้พยายามตัดจุดค้อยที่มีอยู่ในตัวออกไป คือ รูปทรงที่สั้นเตี้ย พัฒนา พันธุ์ให้มีรูปร่างที่ใหญ่ขึ้น บางชุ่มได้นำสายพันธุ์ไซ่ง่อนเข้ามาผสม เพื่อปรับโครงสร้าง กระดูก ให้ได้ไม้รุ่นใหม่ ให้มีรูปร่างที่สูงใหญ่ขึ้น หนักหนาขึ้น แต่มีเชิงดีและการทำเชิงก่อนดีเช่นเดียวกับไม้คราด ความเร็วอาจจะลดลงบ้างเมื่อมีตัวใหญ่ แต่ดีแม่น โครงสร้างเหมือนไม้ไซ่ง่อนแต่มีเชิงชนเหมือน ไม้ทำพริก ซึ่งเหมาะที่จะนำไปชนในแถบภาคกลางเพราะจะมีขนาดที่เท่ากัน สายเลือดไซ่ง่อนที่นิยมจะมีอยู่ประมาณร้อยละ 25 จะได้โครงสร้างดี ไม้ที่มีชั้นเชิงดี

ตลาดไม้ชน

การเลี้ยงไม้พื้นเมืองของเกษตรกร เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ทั้งระบบ คือตั้งแต่การผลิตจนถึงการตลาด โดยเกษตรกรต้องใช้ปัจจัยการผลิตที่เป็นเงินสดอย่างมาก กล่าวคือเกษตรกรมีพ่อแม่พันธุ์เป็นของตนเองเพื่อใช้ในการผลิตลูกไม้ (ภาพประกอบ 5) ใช้อาหารในธรรมชาติ เศษอาหารในครัวเรือน หรืออาหารที่ผลิตได้ในท้องถิ่นในการเลี้ยงไม้ ใช้สมุนไพรเพื่อป้องกันและหรือกำจัดโรคพยาธิ และเมื่อมีผลผลิตเกิดขึ้นก็นำมาบริโภคหรือจำหน่ายโดยไม่มีปัญหาในเรื่องตลาด ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญสำหรับผลผลิตการเกษตรหลายชนิดในประเทศไทย ระบบการผลิตไม้พื้นเมืองของเกษตรกร สามารถสรุปได้ดังภาพประกอบ 5

ภาพประกอบ 5 แผนภาพแสดงระบบการผลิตไม้พื้นเมืองของเกษตรกร

ที่มา : สวัสดิ์ ธรรมบุตร. 2545. 14

การตลาดไก่พื้นเมืองในอดีต ส่วนใหญ่จะอยู่ภายในหมู่บ้านหรือระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียง และเป็นการขายตรงผู้บริโภครูป 1) คือเกษตรกรด้วยตนเอง การจำหน่ายผ่านพ่อค้าคนกลาง 1) มีน้อยมาก ยกเว้นบางหมู่บ้านที่อยู่ใกล้ตลาดและการคมนาคมสะดวก (ภาพประกอบ 5) การซื้อขายไก่พื้นเมืองในหมู่บ้านจะมีเป็นครั้งคราวคือ เมื่อมีแขกมาเยี่ยมเยียนก็จะหาซื้อไก่พื้นเมืองมาปรุงอาหารเพื่อเลี้ยงรับรอง ช่วงที่มีการซื้อขายกันมากคือ ฤดูค่านาและเกี่ยวข้าว ไก่พื้นเมืองจะมีราคาแพงและหาซื้อได้ยาก ถึงแม้ไก่พื้นเมืองในช่วงฤดูหนาวนี้จะมีมากกว่าฤดูอื่น แต่เกษตรกรก็ไม่นิยมขายนอกจากมีความจำเป็นต้องใช้เงินสด เพราะต้องการเก็บไว้ใช้เป็นอาหาร

ตลาดไก่พื้นเมืองในปัจจุบัน สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2539 : 28) รายงานว่าไก่พื้นเมืองในประเทศเพิ่มขึ้นถึง 64% คือจาก 50 ล้านตัวในปี พ.ศ.2534 เป็น 82 ล้านตัวในปี พ.ศ.2539 จำนวนไก่พื้นเมืองที่เพิ่มขึ้นนี้ อาจเป็นเพราะการเพิ่มจำนวนประชากรที่ทำให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่พื้นเมืองเพิ่มขึ้นอีกประการหนึ่งคือ การเพิ่มจำนวนไก่ต่อครัวเรือนของเกษตรกรบางรายที่ได้รับคำแนะนำการปรับปรุงพันธุ์การเลี้ยงไก่พื้นเมือง เกษตรกรนำไก่พื้นเมืองมาจำหน่ายนอกหมู่บ้านเพิ่มขึ้น ทั้งในรูปของการขายโดยตรงกับผู้บริโภค และหรือผ่านพ่อค้าคนกลาง ในอดีตพ่อค้าคนกลางส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน แต่ปัจจุบันพ่อค้าคนกลางทั้ง 1) และ 2) ที่เป็นเกษตรกรมีมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรจำนวนหนึ่งเคยออกไปทำงานต่างถิ่นทำให้เกิดการเรียนรู้และมีประสบการณ์ด้านการตลาดและหรือได้รับความรู้จากสื่อต่าง ๆ อย่งไรก็ตามในช่วงปกติการซื้อขายไก่พื้นเมืองก็จะอยู่เฉพาะภายในพื้นที่เขตอำเภอหรือจังหวัดเท่านั้น ยกเว้นตลาดกลางกรุงเทพฯ ไก่ที่ขายในระดับอำเภอ จังหวัด และตลาดกลางในกรุงเทพฯ จะมีคุณภาพและลักษณะจำเพาะมากกว่าตลาดท้องถิ่น กล่าวคือจะต้องเป็นไก่รุ่น น้ำหนักตัวไม่เกิน 2 กิโลกรัม คุณภาพเนื้อไก่ต้องดี สีค่อนข้างเหลือง ขนเรียบเป็นมัน ออกโตที่สำคัญต้องไม่เป็นโรค หรือมีแผลบนลำตัว ถ้าเป็นไก่สาวขนสีดำยังไม่ไข่ น้ำหนักตัวประมาณ 1.3 กิโลกรัม จะได้ราคาดีกว่า ตลาดในกรุงเทพฯ ที่มีการซื้อขายไก่พื้นเมืองเป็นประจำ คือ ตลาดคลองเตยกับเขาวราช ราคาที่ขายจะต่างกันตามฤดูกาล โดยฤดูร้อนกับฤดูหนาวไก่จะมีราคาสูงกว่าฤดูฝนเฉลี่ย กิโลกรัมละ 5 บาท ช่วงที่ไกราคาตกที่สุดคือ เทศกาลกินเจ ช่วงที่ไกราคาสูงสุดคือเทศกาลตรุษจีนโดยภาพรวมอาจกล่าวได้ว่า ตลาดไก่พื้นเมืองยังเปิดกว้างอยู่ ทั้งในระดับท้องถิ่นและในเมือง

ตลาดไก่พื้นเมืองในอนาคต แบ่งได้เป็น 2 ส่วนด้วยกัน คือ ตลาดในประเทศและต่างประเทศ ตลาดในประเทศยังมีความต้องการไก่พื้นเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับในเมือง โดยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่พื้นเมืองซึ่งมีประมาณครึ่งหนึ่งของประชากรทั้งประเทศสามารถนำผลผลิตที่ได้มาจำหน่ายด้วยตนเองและหรือผ่านพ่อค้าคนกลางโดยได้รับผลตอบแทนที่ค่อนข้างเป็นธรรม ที่สำคัญคือไม่เป็นระบบผูกขาดและมีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึง ดังนั้นในแง่ของตลาดควรคงรูปแบบเดิมไว้

โดยภาครัฐควรให้การสนับสนุนการจัดตั้งตลาดชุมชนอย่างจริงจัง ตลาดต่างประเทศ ไก่พื้นเมืองเป็นที่นิยมของผู้บริโภคของทุกประเทศในเขตเอเชีย เช่น จีน ญี่ปุ่น เกาหลี มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซีย โดยไก่พื้นเมืองแท้เป็นไก่ที่ได้รับความนิยมจากผู้บริโภคเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาคือไก่ลูกผสมพื้นเมือง และสุดท้ายคือไก่เนื้อ ไก่พื้นเมืองที่ตลาดต้องการมีขนาดตั้งแต่ 1.5 - 2.0 กิโลกรัม/ตัว โดยเฉพาะไก่สาวที่มีอายุพร้อมที่จะไข่หรือเริ่มไข่ (สวัสดี ธรรมบุตร, 2545 : 12)

ตลาดไก่พื้นเมืองเป็นตลาดท้องถิ่น ซื้อขายกันในหมู่บ้าน แล้วส่งไปขายตลาดใหญ่ในจังหวัดและกรุงเทพฯ และเป็น การบริโภคภายในประเทศซึ่งก็เป็นวิธีการที่ถูกเพราะเป็นการส่งเสริมให้มีการผลิตเองบริโภคเอง และให้ประชาชนในชนบทได้มีอาหารประเภทโปรตีนพอเพียง

การเพิ่มมูลค่าของไก่พื้นเมืองเป็นวิธีแบ่งปันผลประโยชน์ให้เกษตรกรได้อีกวิธีหนึ่ง เช่น ไก่แจ้พื้นเมืองขนสีทองดำ หรือสีประคูดุ เป็นต้น เป็นไก่สวยงามราคาแพง หรือไม้ก็สายพันธุ์ไก่ชนก็ดี เพราะถ้าชนเก่ง สายเลือดชนเก่ง ก็สามารถขายได้ราคา อีกประการหนึ่ง ไก่ชนเป็นไก่สายเลือดค่อนข้างบริสุทธิ์ และเป็นไก่ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมไทยมานับร้อยๆ ปี นอกจากนี้ยังเป็นไก่ที่แข็งแรง ไม่เจ็บโรค กล้ามเนื้อใหญ่ ไข่ดก ลูกดก ฟักไข่ได้เอง และเมื่อนำมาประกอบอาหารมีรสชาติดี ดังนั้น การเลือกพันธุ์ที่อนุรักษ์ก็สามารถเพิ่มมูลค่าของไก่สายพันธุ์นั้นๆ ได้ อย่งไรก็ดี ไก่พันธุ์พื้นเมืองที่มีอยู่ทั่วไปทุกวันนี้ คาดว่า 80-90% เป็นไก่ที่เป็นสายพันธุ์ไก่ชน ดูได้จากแม่ไก่ประมาณ 90% จะมีขนสีดำ ตัวผู้จะเป็นไก่ชนเหลืองหางขาว หรือประคูดุหางดำ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยต่างประเทศ

โคมิยาม่า และอิเกียว (Komiya and Ikee, 2003 : Abstract) ได้ศึกษาเรื่อง ที่มาของไก่ชนกล่าวว่า ประเพณีของชนไก่เป็นที่แพร่หลายไปทั่วโลก ไม่มีข้อสงสัยว่าไก่ชนมีการพัฒนาร่วมกันกับวัฒนธรรมของมนุษย์ของชนไก่เป็นเวลานานคือ ประเทศญี่ปุ่นมีกลุ่มของไก่ชนที่เรียกว่า "Shamo" ที่ใช้เฉพาะสำหรับชนไก่เป็นอย่างดี ขั้นตอนของการกระจายทางภูมิศาสตร์ของชนไก่และเส้นทางการเข้ามาของไก่ชนญี่ปุ่นมีความเด่นชัด การศึกษาวิวัฒนาการระดับโมเลกุลของไก่ชนจะเห็นได้ชัดว่าเป็นประโยชน์อย่างลึกซึ้งในความเข้าใจ ไม่เพียงแต่กำเนิดวิวัฒนาการของ "Shamo" แต่ยังขั้นตอนการกระจายของชนไก่เป็นวัฒนธรรม ในการศึกษาที่เราเก็บตัวอย่างเลือดของไก่ชนจาก 11 จังหวัดที่แตกต่างกันในประเทศญี่ปุ่น จากนั้นชาติพันธุ์ (Phylogenetic) ต้นไม้ใช้สร้างทั้งหมดจาก 42 mtDNAs (1100 bp) ดึงใจ มันแสดงให้เห็นว่า Shamo ญี่ปุ่นถูกแยกออกมาอย่างเห็นได้ชัดเป็นสองกลุ่มที่แตกต่างกันกลุ่มหนึ่งที่มีตัวอย่างจากเกาะโอกินาวาและกลุ่มอื่นประกอบด้วยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มาจากคิวชูและฮอนชูของญี่ปุ่น มันแสดงให้เห็นว่า Shamo ญี่ปุ่นจะต้องถูกนำไปยังประเทศญี่ปุ่น

จากสองต้นกำเนิดที่แตกต่างกัน การตรวจสอบของเราบันทึกทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่า ผลของการวิเคราะห์สายวิวัฒนาการมีความสอดคล้องกับมุมมองที่ญี่ปุ่น Shamo ได้มาจากเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้และจีนแผ่นดินใหญ่เป็นอิสระ แต่ก็ภูมิศาสตร์บิตผสมหลังจากนั้น

Liu and Yao. (2006 : Abstract) ได้ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ทางพันธุกรรมของไก่ชนจีน และญี่ปุ่นเปิดเผยโดยโครงการเปลี่ยนแปลงลำดับ mtDNA กล่าวว่า ไก่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน ย้อนกลับไปเป็นช่วงต้นปี 2500 ที่ผ่านมาในประเทศจีน จนไก่ถูกพันกับวัฒนธรรมประเพณีของมนุษย์ ช่วยกระจายไก่ทั่วโลกและมีอิทธิพลต่อการเลือกสายพันธุ์ที่ตามมา ดังนั้นการติดตามการกำเนิดของ ไก่ชนสามารถสะท้อนการกระจายของวัฒนธรรมชนไก่ ในการศึกษาที่เราเมื่อเทียบกับที่มี mtDNA ลำดับภูมิภาคควบคุมในไก่ชนจีนและญี่ปุ่นในการทดสอบสมมติฐานที่เสนอเมื่อเร็วๆ นี้ที่อยู่เบื้องหลัง ที่มาคู่ของวัฒนธรรมชนไก่ญี่ปุ่น (จากประเทศจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างอิสระ) เราได้รับ มอบหมาย mtDNAs ไก่ชนส่วนประกอบด้วยสายพันธุ์ (Matrilinal) ที่แตกต่างกัน หรือชาติพันธุ์ (Phylogenetic Clades) ที่ไหลออกมาจากต้นไม้อายุวิวัฒนาการและรายละเอียดของเครือข่าย และเปรียบเทียบความแตกต่างของความถี่ระหว่างไก่ชนจีนและญี่ปุ่น ในบรรดาหกลสายพันธุ์(AF) ระบุ ไก่ชนญี่ปุ่นพบบ่อยที่สุดในพันธุกรรม C และ D (74%, 32/43) ในขณะที่มากกว่าครึ่งหนึ่งของ กลุ่มตัวอย่างไก่ชนจีน (69%, 35/51) ถูกจัดกลุ่มในพันธุกรรมและพบเป็นประเภทกลุ่มบี ไก่ชนในญี่ปุ่น ได้รับมอบหมายให้พันธุกรรม A, B, และ E ถูกใช้ร่วมกันกับกลุ่มตัวอย่างจีนหรือแตกต่างไปจาก ประเทศจีนอย่างใกล้ชิดโดยไม่เกินระยะทางที่สามกลายพันธุ์นี้รูปแบบทางพันธุกรรมเป็นไปตามที่มา คู่เสนอของไก่ชนญี่ปุ่น แต่ได้ออกจากห้องพักสำหรับที่มาเดียวของไก่ชนญี่ปุ่นจากประเทศจีน โครงสร้างทางพันธุกรรมของไก่ชนในประเทศจีนและญี่ปุ่นอาจได้รับอิทธิพลจากการเลือกสายพันธุ์ ที่ตามมาและการอนุรักษ์ไก่ชนหลังจากการแนะนำเบื้องต้น

งานวิจัยในประเทศ

วิเศษ อัครวิทยากุล (2543 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) ต้องพิจารณาตั้งแต่ลักษณะที่ดีของ ไก่ชน พ่อแม่พันธุ์ ต้องมีลักษณะที่ดีตรงตามตำรา การเริ่มต้นการเลี้ยงอาจทำได้หลายวิธี เช่น การซื้อลูกไก่ มาเลี้ยง ซื้อไก่รุ่นหรือแม่ไก่นำมาเลี้ยง แล้วผสมพันธุ์เอง หรืออาจซื้อไขมาให้แม่ไก่ฟัก การซื้อลูกไก่ หรือไข่จากเจ้าของเล้าที่เชื่อถือได้เป็นวิธีการประหยัดและนิยมมากที่สุด การเลี้ยงเลี้ยง ได้ทุกฤดูกาล แต่ที่เหมาะสมควรเป็นปลายฤดูฝนหรือต้นฤดูหนาว เพราะเป็นช่วงที่อากาศเย็นสบาย ทำให้ไก่โตเร็ว แข็งแรงและไม่มีพยาธิรบกวนมากนัก ควรเลือกทำเล ขนาดเล้าและอุปกรณ์ที่เหมาะสม การให้อาหาร ต้องเพียงพอเหมาะสมกับไก่แต่ละขนาดอายุ โดยแบ่งเป็นอาหารสำหรับลูกไก่ อาหารสำหรับไก่รุ่น อาหารสำหรับไก่ชนที่โตแล้ว นอกจากนี้ยังต้องมีการทำวัคซีนตามโปรแกรมที่บริษัทแนะนำไว้ และการให้ยาปฏิชีวนะเพื่อการป้องกันและรักษาโรค

จำลอง ผูกดวง และคณะ (2543 : 89-95) ได้ศึกษาถึงอิทธิพลของฤดูกาลที่มีผลต่อการฟักออกแบบธรรมชาติของไก่พื้นเมืองในฟาร์มของเกษตรกร จังหวัดบุรีรัมย์ ในสภาพการจัดการของเกษตรกร สรุปได้ว่า การฟักออกแบบธรรมชาติของแม่ไก่พื้นเมืองนั้น การฟักในฤดูหนาว (พฤศจิกายน – กุมภาพันธ์) ทำให้มีการฟักออกดีกว่าฤดูร้อน (มีนาคม – มิถุนายน) และฤดูฝน (กรกฎาคม – ตุลาคม) ดังนั้น เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่พื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดใกล้เคียง ควรจัดการให้แม่ไก่มีการฟักในฤดูหนาวให้มากที่สุด จึงจะทำให้การฟักไข่ ได้ผลดีอย่างมีประสิทธิภาพ และได้ปริมาณลูกไก่เพียงพอต่อความต้องการ เนื่องจากฤดูหนาวมีอุณหภูมิพอเหมาะและอากาศเย็น พ่อแม่ไก่ไม่เครียด ทำให้ไข่สมบูรณ์เปอร์เซ็นต์มีเชื้อสูงและในขณะเดียวกันแม่ไก่ที่ฟักไข่ จำทำการฟักไข่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ อายุการผลิตไข่ ที่มีเชื้อของพ่อแม่ไก่ และความสามารถในการฟักไข่แบบธรรมชาติของไก่พันธุ์พื้นเมือง เพศผู้ควรมีอายุตั้งแต่ 9 เดือนถึง 3 ปี และเพศเมียควรมีอายุตั้งแต่ 7 เดือน ถึง 3 ปี

เฉลิมชัย มหาชน (2545 : 19) วิจัยเรื่อง สายพันธุ์ไก่และการชนไก่ในจังหวัดนครปฐม พบว่า จังหวัดนครปฐม เลี้ยงไก่ชนอยู่ 2 ระดับ คือ การเลี้ยงในระดับชาวบ้าน และการเลี้ยงในระดับฟาร์ม ไก่ชน มีทั้งเลี้ยงไว้ดูเล่น เลี้ยงเพื่อการประกวด และเลี้ยงเพื่อเป็นไก่ชนในสนามชนไก่ การเลี้ยงไก่ชนในจังหวัดยังคงรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาจนส่งผลให้ไก่ชนไทยสามารถรักษาสายพันธุ์มาได้จนทุกวันนี้

อภิรัฐ บัจจุทา (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการเลี้ยงไก่ชน ในอำเภอพล จังหวัดขอนแก่น จากเกษตรกรทั้ง 3 กลุ่ม สรุปได้ว่าวิธีการจัดหาพ่อแม่พันธุ์ที่ผู้เลี้ยงไก่ชนขนาดเล็กนิยมมากที่สุด คือ การเพาะเลี้ยงเอง วิธีการจัดหาพ่อแม่พันธุ์ ของฟาร์มขนาดใหญ่ เพาะเลี้ยงเองและซื้อจากฟาร์มเอกชนขนาดใหญ่ในพื้นที่และต่างพื้นที่ เกษตรกรขนาดใหญ่ นิยมเลือกซื้อจากเหล่ากอ ลักษณะของไก่ชน และความน่าเชื่อถือของผู้เลี้ยง เกษตรกรทั้ง 3 กลุ่ม นิยมจำหน่ายไก่ชนที่ฟาร์มเลี้ยงมากที่สุด เกษตรกรขนาดเล็ก ผู้ซื้อและผู้ขายกำหนดราคาาร่วมกัน เกษตรกรขนาดใหญ่ ผู้ขายสามารถกำหนดราคาได้มากกว่าผู้ซื้อ การชำระเงินนิยมเป็นเงินสด ด้านการตลาด เกษตรกรทั้ง 3 กลุ่มนิยมขายในฟาร์มของตนเองมากที่สุด เกษตรกรขนาดเล็กจะใช้ทุนส่วนตัวในการเลี้ยงไก่ชน ร้อยละ 100

ภัทรพงษ์ เกริกสกุล (2548 : บทคัดย่อ) ทำการศึกษา “ระบบการเลี้ยงไก่ชน : กรณีศึกษา บ้านห้วย และบ้านเหล่าโพหนอง ตำบลบ้านห้วย อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” พบว่า ผู้เลี้ยงไก่ส่วนใหญ่ใกล้ชิดกับบิดาที่เลี้ยงไก่ชน จึงมีความชอบในลีลาของไก่ชน เป็นปัจจัยที่สำคัญในการตัดสินใจเลี้ยงไก่ชน ผู้เลี้ยงไก่ชนส่วนใหญ่มีประสบการณ์เลี้ยงมากกว่า 20 ปี